II. STATUL DIGITAL*

HENRIETA ȘERBAN**

Statul digital – prospecțiuni definitorii ale guvernării și puterii statale digitale

Statul digital reprezintă rezultatul digitalizării, la prima vedere, un dublu virtual al unor instituții și mecanisme statale, fiind astfel un bun public de un tip aparte. Tehnologia devine ceva mai mult decât un instrument al agențiilor de statistică, fiind un tip de catalizator al unor procese socio-politice de reorganizare a puterii, cu rol central în activitățile statului și transformând aceste activități.[1] Marco Alamada și Taylor Owen[2] descriu statul contemporan ca actor în lumea digitală, o lume în care are competitori pentru „puterea digitală" de toate tipurile – cetățeni, asociații și companii private, sau forțe negative obscure umane sau automate și artificiale. Toate acestea se petrec în condițiile unei incerte distincții public-privat. Un aspect problematic este dependența statală parțială sau determinantă de furnizori privați pentru anumite servicii tehnologice.[3] Statul digital, departe de a fi pur și simplu

---

* Parte din acest studiu a fost publicat în *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale*, nr. 3/2025, sub titlul „O problematizare a bunei guvernări digitale", „Despre statul digital, cetățeni umani și cetățeni artificiali", nr. 4/2024.

** CS II dr. hab. Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion. I.C. Brătianu" și Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru" ale Academiei Române; Academy of Romanian Scientists, 3 Ilfov, 050044, Bucharest, Romania; email: henrietaserban@gmail.com.

1 Marco Almada, cercetător doctoral în domeniul reglementării activității inteligenței artificiale, la European University Institute, „What Is the Digital State" [„Ce este statul digital"], platforma *The Digital Constitutionalist. The Future of Constitutionalism,* https://digi-con.org/what-is-the-digital-state-an-initial-approximation/, accesat iulie-noiembrie 2024.

2 *Ibidem.* Vezi și Taylor Owen, *Disruptive Power. The Crisis of the State in the Digital Age*, Oxford University Press, 2015.

3 *Ibidem.*

un dublu al entității statale obținut prin translatarea unor practici în spațiul online, reprezintă un vector profund transformator al puterii statale în modalități în plină desfășurare și evoluție, pe care le putem identifica și analiza doar parțial. O primă ilustrare a conturării unor direcții transformatoare ale puterii statale poate fi faptul că sub presiunea pandemiei de COVID-19 statul a acceptat telemunca (chiar în sistemul public) și a aprobat dezvoltarea domeniului comerțului electronic și al livrărilor, aprobând conturarea unui domeniu nou de activități și servicii pentru cetățeni.

Un alt exemplu îl constituie arhivarea digitală a documentelor diverselor zone ale statelor (guvern, judiciar, parlament, biblioteci și arhive istorice), care prezintă numeroase avantaje concrete și potențiale (în curs de concretizare) pentru transparentizare și acces cetățenesc la informație, precum și pentru responsabilizarea guvernării, implicând și dependența informațională a statului de furnizori privații de servicii sau vulnerabilități noi în fața unor noi categorii de răufăcători și a unor noi tipuri de accidente și incidente.

Taylor Owen[4] pornește întru cartografierea legitimității, semnificației și puterii statului contemporan de la cazul Anonymous: un grup de activiști-hackeri care a ajuns să fie considerat amenințare la adresa securității naționale. Inițial această structură suplă de tip orizontal, fără lideri, a cărei coerență nu este dată de structura organizațională, ci de adeziunea față de o idee revoluționară apreciată ca benefică pentru umanitate și emanciparea umanității, precum și de activismul sincer animat de convingeri de factură liberală și emancipatoare pentru omenire a trecut la acțiune pentru a „salva oamenii de Scientologie și de spălarea pe creier exercitată de aceasta", prin acțiuni digitale menite să anuleze prezența Bisericii Scientologice pe internet (2008). În timpul mișcării *Occupy*, Anonymous a reacționat răspunzând la agresiunea unui protestatar de către un polițist prin publicarea online a datelor ofițerului respectiv (a numelui, adresei, fizice, a numărului de telefon și a adresei de e-mail).

În general, arată Taylor Owen, acțiunile Anonymous s-au îndreptat împotriva guvernului ca protest față de măsuri de cenzură și rasism,

---

[4] Taylor Owen, *Disruptive Power. The Crisis of the State in the Digital Age*, Oxford University Press, 2015, mai ales capitolul 1 „Pierderea controlului" cu referire la relativa pierdere a controlului autorității statale în condițiile puterii perturbatoare a unor anumite acțiuni foarte clar răuvoitoare și ilegale, dar și a altora, militante, de tipul unui civism radical, al unei neascultări civile liberale cu aspecte admirabile și totodată cu anumite consecințe sancționabile din punct de vedere legal.

apreciate ca agresiuni și intruziuni împotriva libertăților politice individuale și a libertății umane în general. În timpul Primăverii Arabe a sprijinit protestele cu informații guvernamentale sensibile identificate online. În 2011 a intervenit în demascarea corupției în relațiile dintre guvern și corporații în SUA, de asemenea, prin publicarea de informații sensibile, în acest caz a milioane de e-mailuri corporatiste care implicau incriminator oficiali ai guvernului american. Prin anonimitate și fluiditate organizațională (dar, am putea observa, și prin dezechilibrul de competențe informaționale dintre hackeri și agenții statali) „Anonymous evidențiază un aspect cheie al puterii în societățile democratice interconectate online, acela al indivizilor mai eficienți și mai puțin susceptibili la manipulare, control și contracarare decât erau la începutul anilor 2000".[5]

Digitalizarea este extrem de atractivă prin prisma scăderii costurilor serviciilor oferite cetățenilor într-un context în care reducerea cheltuielilor guvernamentale se pune cu tot mai multă acuitate. Totuși dezvoltarea generală a societăților nu este în etapa în care toți cetățenii să aibă acces la aceste servicii oferite prin digitalizarea guvernelor, curților, parlamentelor respective. Se poate ajunge ca tocmai cetățenii deja defavorizați să fie și izolați de orice oportunități statale dacă acestea sunt oferite exclusiv online. De asemenea, securizarea acestor servicii, arhive și procese (electorale, spre exemplu) desfășurate în spațiul virtual nu sunt cu totul la adăpost în fața atacurilor cibernetice, ale indivizilor sau programelor automate rău intenționate sau în fața defecțiunilor tehnice.

Astfel de vulnerabilități ar trebui discutate, stabilite, reglementate și asigurate prin măsuri de intervenție rapidă și eficientă. Oportunitățile tehnologice ar trebui conduse în beneficiul societății, ceea ce implică beneficii generalizate, pe cât posibil pentru fiecare cetățean, cu măsuri alternative acolo unde acest lucru nu este posibil, facilitând o gestionare mai bună a propriei vieți pentru fiecare cetățean. Un progres tehnologic care lasă în urmă societatea și aduce beneficii exclusiv elitelor își pierde relevanța. Astăzi se conturează o nouă ordine digitală, întemeiată pe acest „preaplin al cunoașterii", provenit din progresul tehnologic, inclusiv din digitalizarea statului, plin de promisiuni și asociat, paradoxal, unui „deficit al cunoașterii".[6]

---

[5] *Ibidem*, p. 3 (traducere adaptată).

[6] Răzvan Rughiniș, *Societatea digitală: Stăpâni, cetățeni sau sclavi?*, cuvânt înainte de Constantin Vică, Editura Humanitas, București, 2022.

Atât statul cât și cetățenii sunt în situația de a se adapta și adecva în raport cu realitățile contemporane, tehnologice, ale societății informaționale pe care o constatăm relativ deconectată de o societate a cunoașterii. Se constituie un nou capitalism – un capitalism al datelor – și acesta este contextul la care trebuie să se adapteze statul contemporan.[7] Este important ca în acest nou capitalism statul contemporan să nu piardă câștigurile democratice și să nu se vulnerabilizeze în fața potențialilor răufăcători.

Narațiunea digitală de succes a progresului și oportunităților garantate prin digitalizare deocamdată nu este dublată de un proces de conștientizare profundă a dublului etic și politic al acestei direcții de dezvoltare pentru statul contemporan. Actorii majori se prevalează de responsabilitatea lor de a-și maximiza profitul, o atitudine neoliberală teoretizată de Milton Friedman (*shareholder theory*), în dauna acțiunii etice și benefice pentru societate ca întreg, pentru întărirea interconexiunilor (a „țesăturii") sociale.

Egalitatea în fața legii a cetățenilor nu poate fi chiar asigurată și nu se transferă în anumite contexte digitale. „Totuși, credem că legile și regulile trebuie să fie aplicate la fel în cazul tuturor, indiferent de avere, frumusețe, talent sau faimă. Or documentele dezvăluite de Frances Haugen au arătat că exact acest lucru nu se petrece în interiorul Facebook, cu buna știință a managementului. Compania nu aplică aceleași reguli de moderare tuturor. Pentru a nu supăra sau goni utilizatorii cei mai faimoși sau bănoși, Facebook avea un program de exceptare a acestora de la reguli, numit XCheck".[8] Costurile emoționale și sociale provocate de astfel de actori proeminenți ai noului capitalism sunt evaluate drept „cost economic inevitabil", cel puțin în SUA, unde interesele capitalului privat prevalează în agenda publică. În scandalul Cambridge Analytica s-a acordat totuși amenda substanțială (5 miliarde de dolari) aplicată Facebook de către Federal Trade Commission, care a sancționat astfel încălcarea încrederii utilizatorilor, fără a lua însă în discuție și problemele sociale cauzate sau posibilitatea manipulării politice. În China situația este diferită, fiind urmărit interesul public, dar cumva deconectat de interesul cetățeanului și uneori îndreptat împotriva acestuia, în raport cu modul în care Partidul Comu-

[7] *Ibidem*.
[8] *Ibidem*, p. 36.

nist Chinez impune semnificațiile acestui interes.[9] Ambele pot fi considerate ceea ce Thomas Piketty numește „regimuri ale inegalității", dacă urmărim modul în care acestea acționează, ajungând ca în modalități și contexte diferite să legitimeze modele de generare, reglementare și justificare a inegalităților.[10]

Statul contemporan nu se poate delimita în mod legitim de responsabilitatea de a susține reguli de conviețuire echitabilă și de a nu vulnerabiliza cetățenii prin inegalitate, care întotdeauna conduce la agravarea sărăciei extreme, ori printr-o mediere tehnologică inechitabilă, prin deprecierea valorilor de solidaritate și justiție, căci astfel ajunge să nu-și mai poată justifica existența nici ca stat administrator, nici ca stat furnizor de securitate.

R. Rughiniș arată că Uniunea Europeană este interesată de reglementarea etică a societății digitale. Ghidul etic pentru o inteligență artificială de încredere („Ethics Guidelines for a Trustworthy AI", 2018 și 2019) și Carta albă privind inteligența artificială: o abordare europeană axată pe excelență și încredere („White Paper On Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust", februarie 2020), apoi Legea IA (AI Law) din aprilie 2021 au oferit răspunsuri reglementării etice în acest domeniu în UE, deși au existat și experți care au emis critici, evidențiind o diluare a cerințelor etice de la nivelul stabilit în 2018 la cel menținut în reglementările mai recente.

Din această perspectivă, Rughiniș discută tehnologiile digitale ale cunoașterii (diversele tipuri și stadii ale inteligenței artificiale), de la „botul Delphi" (o aplicație informatică; un serviciu social de tip nou), produs de Institutul Allen pentru Inteligență Artificială, menit să ofere sfaturi morale, care a fost într-o primă versiune ușor de manipulat să emită enunțuri incorecte din punct de vedere etic, punând „în pericol corectitudinea aranjamentelor sociale" (p. 61), la situația în care oamenii ajung să muncească sub controlul algoritmilor (cum de e posibil așa ceva și nu exclusiv opusul?) în marile firme tehnologizate (Amazon, Uber, moderatorii postărilor de pe Facebook). Statul contemporan are răspunderea să sancționeze aceste manifestări ale regimurilor inegalității, producătoare de noi forme de exploatare și precaritate pentru individ[11], am adăuga, în primul rând pentru cetățean, dar și pentru

[9] *Ibidem*.
[10] *Ibidem*, p. 58.
[11] *Ibidem*, p. 66.

orice om acceptat sub o anumită responsabilitate statală, adică inclusiv pentru un azilant de exemplu. Un alt aspect deosebit de important evidențiat de cercetarea lui R. Rughiniș: „Fluxurile polarizate de știri și reclame sunt acuzate de fragmentare și polarizare socială, de înlesnirea manipulării electorale [...] și a violenței politice [...]“.[12]

În mod paradoxal, abundența de informație se poate transforma în dezinformare, iar statul contemporan se află în fața provocării de a evita cenzura, gestionând totuși această abundență informațională prin reglementări care să mențină domnia legii, echitatea socială și cuceririle democratice deja obținute, tinzând către o competență în plan social-politic, juridic și informațional care să împletească asigurarea bunei administrări informaționale, a securității sociale în domeniul virtual, dar și a unei bune capacități de predicție a evoluțiilor potențial pozitive și negative pentru o bună moderare și administrare adecvată a cestora.

Cunoașterea extinsă, creșterea volumului fac astfel de deziderate ale activității statului contemporan deosebit de dificile. Curând, cu dezvoltarea „internetului lucrurilor“, obiectele și sistemele de uz casnic, medical, militar sau industrial, acest volum informațional va crește exponențial. Deja la nivelul anilor 2019 cele 7,7 miliarde de dispozitive „smart“ erau prognozate să-și tripleze numărul până în 2030. Se profilează și provocarea unui „superinternet“ care să conecteze totul, cu un potențial catastrofic[13].

Economia reală va putea fi mai bine administrată, se vor putea aduna mai bine date reale, dar va fi și mai bine supravegheată prin noile dezvoltări tehnologice. Se vorbește deja de asigurarea normelor pentru ca administrațiile financiare să poată folosi dronele pentru adunare de date, pentru a putea compara ceea ce se declară și se fiscalizează cu realitățile din teren (se vor supraveghea extinderile neaprobate și a unor locuințe sau mișcările de materii prime și mărfuri din teren estimându-se veridicitatea profiturilor declarate etc.).

Se arată la orizont și noi profesiuni, cum ar fi „influencer“, „blogger“, „vlogger“, explorator urban, logistician, instalator de panouri solare, verificator și depanator de cod, operator-cercetător-analist (care rezolvă problemele afacerilor care „scârțâie“), meserii asociate inter-

---

[12] *Ibidem*.

[13] R. Rughiniș menționează în acest sens cartea lui Bruce Schneier, *Click Here to Kill Everybody: Security and Survival in a Hyper-Connected World* (2018).

netului lucrurilor (ingineri IoT), sau web designeri, sau specializarea unor designeri ai „bunelor experiențe online“ (*user-friendly experiences designers*), noi subcategorii de specialiști în îngrijire personală și îngrijire a persoanelor în vârstă, eticieni antrenori ai inteligenței artificiale și specialiști evaluatori ai problemelor etice ori inechităților online, inclusiv a celor în care sunt implicați algoritmii, constructori și planificatori ai metaversului și ai realităților virtuale, sau augmentate, ingineri și tehnologi ai energiilor regenerabile, specialiști în cibersecuritate, programatori ai algoritmilor de IA, antrenori ai algoritmilor de IA și multe altele.

Flexibilitatea online favorizează o „atomizare“ a muncii în slujbe, dar și o creștere potențială a muncii la negru, o sporire a economiei nefiscalizate. „Viitorul muncii va fi muncă, nu profesiuni“, arăta Diane Mulcahy[14]. *Gig economy* devine un domeniu și o temă de mare interes pentru cercetători. „Gig“ este termenul colocvial pentru „însărcinare“, o treabă de făcut într-un orizont de timp relativ scurt. Cartea Dianei Mulcahy folosește în titlu (*Gig Economy*) acest termen sugestiv, urmărind economia zilelor noastre marcată de tendința de a urmări proiecte și nu angajamente pe termen mediu și lung, de a urmări sarcini plătite, nu angajarea în muncă, sau joburi, ghidul tău către această lume incertă, dar în cele din urmă plină de satisfacții. Este o expresie adecvată a societății fluide, incerte, postmoderne. A reuși este a-ți asuma sarcinile care ți se potrivesc și care sunt bine plătite. O viață de succes depinde de aceste abilități de a te cunoaște, conecta, adecva. Flexibilitatea timpului de lucru și flexibilitatea timpului liber se corelează cu o nouă flexibilitate a vieții financiare.

Un alt aspect periculos pe care îl considerăm demn de conștientizat în mod critic, atât pentru viața personală, cât și pentru perspective sănătoase care să fundamenteze acțiunile și deciziile statului contemporan, este reprezentat de glorificarea mașinii. Răzvan Rughiniș ia în discuție în acest sens glorificarea autonomiei mașinii Tesla și rolul responsabilității umane, care funcționează în a prelua vina în caz de accidente fatale provocate de pilotul automat. Deciziile și reglementările ar trebui să acorde atenție delegării sarcinilor în percepția, evaluarea și plasarea puterii decizionale la nivelul sistemelor automate cu precădere a deciziei către sisteme automate, căci acestea vor performa în

---

14 Diane Mulcahy, *Gig Economy*: *The Complete Guideto Getting Better Work, Taking More Time Off, and Financing the Life You Want*, AMACOM, American Management Assoication, 2016.

baza unei incapacități constitutive de înțelegere care nici măcar nu le poate fi reproșată, în consecință performând mai prost decât oamenii chiar și în situația în care aceștia se eschivează, ascunzându-se în spatele responsabilității colective.[15] Glorificarea mașinii plasează omul într-o postură etică echivalentă sau diminuată față de mașină, ceea ce este absurd, nerealist și jignitor pentru om. Pretențiile etice nu pot fi ridicate decât în raport cu indivizii umani și de aceea exclusiv factorul uman ar trebui să răspundă și să decidă (în niciun caz în probleme care ar trebui să însemne *protecția:* consumatorului, cetățeanului, angajatului. Informatizarea și IA nu trebuie să devină o izolare oprimantă a acestor categorii, deși are toate calitățile pentru a reuși o astfel de izolare tiranică).

Statul digital și societatea algoritmică se confruntă deja cu inegalitățile survenite din asimetriile de informație între partenerii interacțiunilor social-politice, comerciale și culturale în sens larg. Excesul de informații se petrece concomitent cu accesul facil și neavenit la anumite informații în pofida mecanismelor de protecție de protecție a datelor GDPR, care nu sunt imposibil de ocolit și au și fost instaurate după decenii de colectare nereglementată a datelor personale de către diverse companii. Fenomenul dezanonimizării unor date nu este stopat. „Putem spune oare că dispozitivele smart pe care le folosim [...] ne bârfesc cu producătorii lor și cu brokerii de date [...]?“, se întreabă R. Rughiniș.[16] Cu toții tindem să răspundem afirmativ, în baza experiențelor personale adunate mai mult sau mai puțin recent.

Este clar că excesul informațional aduce avantaje în manipularea politică și economică, precum și în anumite forme de șantaj. Este clar că fenomenul persistenței unor date personale ale unor indivizi în mediul online nesancționat de indivizii în cauză este negativ. Este, de asemenea, clar că, prin multiplicarea vulnerabilităților sociale, economice sau de educație preexistente se accentuează o precaritate cu consecințe teribile în detrimentul democrației, al stabilității sociale optime și până la urmă al guvernabilității înseși.

La polul opus, statul digital se confruntă și cu un „deficit al cunoașterii în societatea algoritmică“, decurgând întrucâtva tocmai din excesul informațional online care se profilează exclusiv în favoarea actorilor Big Data și în defavoarea indivizilor și se referă la jocul de putere

---

15 R. Rughiniș, *op. cit.*, p. 83.
16 *Ibidem*, p. 89.

asimetric între brokerii de date, companiile de înaltă tehnologizare și inteligență artificială și cetățeni. Cetățenii nu pot avea niciun control asupra fluxurilor de date care îi implică, nici asupra „modelelor masive de control al populațiilor", care îi vizează direct și indirect. Mai mult, Rughiniș observă exact: „Tehnologiile de inteligență artificială sunt și mai opace în mediul militar decât în cel comercial sau politic"[17].

Statul contemporan se confruntă astfel cu o epocă a riscului și pe această dimensiune a informatizării, a tehnologizării, a digitalizării și algoritmizării... Conjuncția dintre capitalismul datelor și guvernanța algoritmică, poate că încă neridicată la orizont, ridică urgent problemele morale deosebite. Desigur că îngrijorătoare este și degradarea statutului politico-moral al individului, care devine dintr-un efect pervers al elogierii exagerate a informatizării și automatizării „din sursă de valoare, sursă de eroare".[18] Exact în acest trend se înscrie și vulnerabilizarea democrației (mai ales la momentul alegerilor, dar și, în general, prin „infodemia" de știri false), asociată cu degradarea autonomiei colective și cu deficitul epistemic care dublează excesul cognitiv produs de Big Data. Este vorba în special despre un caracter schematic al raportării la indivizi și la datele lor, cu riscul luării unor decizii arbitrare, degradarea încrederii consumatorilor, cetățenilor etc.

La sfârșitul lunii septembrie 2025 s-a lansat aplicația care poate citi domiciliul de pe noile modele de cărți de identitate. Aplicația este aparent o protejare a adresei de domiciliu față de servicii care nu aveau neapărată nevoie de această adresă, dar nu protejează deloc CNP-ul, care oferă mult mai multe informații; în schimb aplicația care trebuie descărcată în telefon obligatoriu în tandem cu folosirea noilor cărți de identitate este de fapt o modalitate suplimentară de colectare de date la îndemâna statului.

Este de subliniat din nou faptul că procesele decizionale algoritmice, fiind mecanice și obscure, conduc la procese decizionale degradate, în sensul că înțelepciunea practică, *phronesis*, își pierde locul și semnificația în raport cu noua natură a procesului decizional.

Fenomenul se înrudește cu acela al degradării cunoașterii colective și al deteriorării capacității colective de soluționare a problemelor. Aceasta este o realitate ce poate avea un impact extrem de negativ asupra funcționării sistemului judiciar. Deciziile juridice pot deveni

17 *Ibidem*, p. 178.
18 *Ibidem*, p. 182.

de neevaluat pentru factorul uman prin folosirea algoritmilor afectând și imparțialitatea, prezumția de nevinovăție, dreptul la proces corect, principiul nediscriminării, imparțialitatea tribunalului sau standardele de dovedire a vinovăției. Există o preocupare pentru identificarea și implementarea mecanismelor de protecție pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor într-o societate „mediată tehnologic"?

Între alte probleme care se pot identifica sau prevedea pornind de la cele deja semnalate se numără și transformarea indivizilor în pretexte pentru existența algoritmilor, a inteligențelor artificiale, a colectării de date, ușor de anticipat că ar putea fi și evaluați ca inutili, ca piedici în dezvoltarea unei societăți algoritmice ca scop în sine. Răzvan Rughiniș remarcă pertinent: „Tot ce ține de adoptarea inteligenței artificiale este la alegerea noastră, pornind de la unde, când, cât de mult, cum, cu cine și cu ce preț. Ca societate, putem alege să păstrăm sau să delegăm controlul uman asupra anumitor procese decizionale; putem alege să interzicem complet anumite forme de mecanizare a diagnozei și tratamentului cetățenilor sau să lucrăm la nuanțe".[19] Pe de altă parte, trebuie să evidențiem rolul pozitiv jucat de UE în raportare la aceste procese și fenomene contemporane: „Deși poate părea că zarurile sunt aruncate doar de giganții tehnologici, Europa continuă să construiască repere morale esențiale pentru societatea puterii algoritmice, iar viitorul este deschis".[20] Totuși, putem adăuga, numai păstrând în prim-plan importanța rolului semnificativ al factorului uman și centralitatea reperelor morale, ale dreptății, libertății și echității sociale în statul digital se poate întreține un anumit optimism vital pentru democrație, progres și viitor deschis.

Așa cum arată Marco Alamada[21], tehnologia reduce barierele în combinarea informațiilor din surse multiple, cum ar fi anumite organisme din cadrul aceleiași ramuri de guvern, sau provenind dinspre diferite ramuri ale guvernului ori de la surse din sectorul privat. Este stabilit că autoritățile fiscale din întreaga lume se bazează din ce în ce mai mult pe tehnici de inteligență artificială pentru a accelera procesarea datelor despre contribuabili. În consecință, disponibilitatea unor seturi vaste de date permite statelor contemporane să automatizeze sarcini specifice, cum ar fi triajul cazurilor înaintate instanțelor sau

---

19 *Ibidem*, p. 187.
20 *Ibidem*, p. 27.
21 Marco Alamada, *op. cit*.

evaluarea riscurilor în cazurile legate de fraudă fiscală. De aici decurge și consecința că digitalizarea permite statelor să își exercite puterea în probleme care altfel ar fi în afara accesului lor, fie din cauza lipsei de informații, fie din cauza costurilor ridicate implicate în acțiunea asupra informațiilor existente, ceea ce este benefic pe direcțiile de acțiune legitimă a statului și negativ în direcțiile nelegitime de acțiune statală.

Într-adevăr, capacitatea de intervenție statală digitală, digitalizată și algoritmică poate reduce eficiența în restrângerea puterii statului pentru a asigura sfera drepturilor cetățenești, mai ales că avem de-a face cu o indiscutabilă complexitate tehnică a tehnologiilor digitale crescând opacitatea activităților statului. Devine dificil de constatat, de exemplu, dacă deciziile statului se bazează pe date greșite sau discriminatorii, cu un precedent semnalat în cazul scandalului olandez[22] privind prestațiile de îngrijire a copilului. Alamada subliniază că utilizarea corectă a tehnologiilor digitale, la fel ca și alte exerciții de putere, necesită garanții adecvate de legalitate, echitate, legitimitate, onestitate am putea spune, căci automatizarea și alte forme de digitalizare ridică mai multe provocări pentru mecanismele existente pentru a preveni atingerea excesivă a statului, pe care tot statul digital este menit să le asigure prin conturarea constituționalismului digital.

---

22 De pe site-ul oficial https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/O-9-2022-000028_RO.html aflăm următoarele „La 25 mai 2022, guvernul olandez a recunoscut public, pentru prima dată, că rasismul instituțional din cadrul unei părți a administrației fiscale și vamale din Țările de Jos a fost cauza principală a scandalului din această țară privind prestațiile pentru îngrijirea copiilor. Acest scandal a dus la demisia guvernului din Țările de Jos în 2021. Pentru a crea profiluri de risc ale persoanelor care solicită prestații pentru îngrijirea copilului, Administrația Fiscală și Vamală din Țările de Jos a utilizat algoritmi în care „numele care sună a fi străine“ și „dubla cetățenie“ au fost utilizate ca indicatori ai unei potențiale fraude. Prin urmare, mii de familii cu venituri mici și medii („rasializate“) au fost supuse controlului, fiind acuzate în mod fals de fraudă și li s-a solicitat să ramburseze prestațiile pe care le-au obținut complet legal. Astfel, algoritmii au condus la crearea de profiluri rasiale. Consecințele au fost foarte dificile pentru multe familii: mii de familii au intrat în datorii și multe dintre ele au ajuns în sărăcie deoarece li s-a cerut să ramburseze sume mari de bani (zeci de mii de euro), fără a li se permite posibilitatea unor aranjamente de plată. Unele persoane și-au pierdut locuințele sau locul de muncă. Până în prezent, peste 1 000 de copii au fost înlăturați din casele lor și plasați în custodia statului ca urmare a acuzațiilor [2]. Se estimează că aceste cifre sunt mai mari. Din păcate, dispozițiile privind încredințarea copiilor nu îndeplinesc criteriile stricte pentru bunăstarea și siguranța copiilor. Guvernul din Țările de Jos nu a reacționat sau a reacționat lent la semnele și apelurile îngrijorătoare din partea diferitelor sectoare ale societății. Victimele au luptat timp de mai mulți ani pentru recunoaștere, iar unele dintre ele continuă să fie implicate în acțiuni în prezent. După demisia guvernului olandez, familiilor li s-au promis plăți în avans sau compensații. Din păcate, din cauza extinderii domeniului de aplicare și a complexității acestui caz, majoritatea familiilor nu au primit niciodată despăgubiri. De asemenea, este important să se înțeleagă că unele daune – cum ar fi pierderea unui copil sau ruperea unei relații – nu pot fi compensate, astfel încât este necesară o abordare diferită pentru a oferi despăgubiri familiilor.“

Constituționalism și suveranitate digitală

Conceptul de „suveranitate digitală“ pare un oximoron, dar atâta timp cât mai există state naționale și existența, suveranitatea, independența sau autoritatea lor poate fi amenințată cu mijloace digitale, practica îl impune. Este de acum un reper bine stabilit faptul că tehnologia permite schimbări în modul în care statele se organizează și funcționează.[23] Cu toate acestea, statele nu se limitează la a valorifica în mod capitalist valul de inovație tehnologică creat de actori privați. Ipostaza statală de consumator important de tehnologii informaționale și comunicaționale este completată de cea de finanțator și investitor în cercetarea și dezvoltarea multor descoperiri fundamentale ale societăților digitale. Statul este actor digital activ și influențează și tehnologiile digitale prin mecanisme directe, în special prin adoptarea unor instrumente de reglementare precum cele îndreptate către piețele digitale, protecția datelor cu caracter personal sau tehnologii specifice, exercitându-și și astfel puterea.[24] Brazilia are deja, în mare parte, arhive și documente juridice emise în format electronic. În Estonia funcționează un sistem de vot online conducând la o transformare a participării politice.

O abordare digitală constituționalistă a acțiunii statului asupra tehnologiilor digitale poate fi relevantă pentru mai multe aspecte ale exercitării puterii de stat: drepturile fundamentale ale cetățenilor, separarea puterilor în stat, deciziile privind ce tehnologii necesită reglementare în ce condiții și cu ce precauții. Din moment ce statele distribuie competențele de reglementare în interiorul lor, acestea vor trebui să stabilească rolul legislativului, al instanțelor și al organelor executive în cadrul statului digital. Sau poate lua în considerare impactul pe termen lung al unor asemenea decizii constituționaliste, dependente de o bună evaluare a evoluțiilor tehnologice viitoare, pentru a asigura o legitimitate rezonabilă a impunerii generațiilor viitoare a anumitor viziuni curente asupra tehnologiei. Proiectul constituționalist digital se va

---

[23] Michal Czerniawski, „On digital sovereignty, extraterritorialityand EU digital laws – GDPR case study“, The Digital Constitutionalist. The Future of Constitutionalism, https://digi-con.org/on-digital-sovereignty-extraterritoriality-and-eu-digital-laws-gdpr-case-study/ și Anca Radu și Anna Ferrari, „The Age of AI: a make-or-break time for humanrights“, The Digital Constitutionalist. The Future of Constitutionalism, https://digi-con.org/the-age-of-ai-a-make-or-break-time-for-human-rights/.

[24] M. Almada, *op. cit.*

contura prin sondarea limitelor puterii statului în ceea ce privește reglementarea tehnologiei. Cu toate acestea, niciun stat nu poate reglementa informatizarea și digitalizarea, care asigură un cadru de operare global, de unul singur.[25] SUA și China își exercită puterea de reglementare dincolo de granițele lor prin mecanisme directe, cum ar fi extrateritorialitatea și acordurile bilaterale, și mecanisme indirecte, cum ar fi furnizarea de experți pentru a ajuta alte țări în eforturile lor de reglementare. Totodată, reglementarea tehnologiilor digitale este stabilită prin tratate internaționale, precum Convenția 108 a Consiliului Europei, și ale actorilor nestatali, care pot varia de la organizații private precum IEEE și ISO sau prin reglementări emise de Uniunea Europeană. Rezultatul este acela că statele sunt supuse unor constrângeri[26] externe, prin actorii mari care se impun global încercând să guverneze dezvoltarea și utilizarea tehnologiilor digitale și să se impună ca lideri în acest domeniu. În consecință suveranitatea digitală a statelor variază de la caz la caz.

Constituționalismul digital poate fi gândit din perspectiva menținerii statului suveran al statului contemporan, precum și din evaluarea modului în care tehnologiile pot solicita sau permite noi abordări pentru rezolvarea conflictelor dintre state și actorii nestatali în probleme de tehnologie. Interesele diferiților actori nu se află în mod necesar în coliziune, iar constituționalismul digital ar trebui proiectat cu posibilitatea de a lăsa loc cooperării între state în contextul reglementării digitalizării. Astfel, constituționalismul digital nu ar trebui să fie doar o extindere a sferei constituționalismului pentru a putea acomoda noi drepturi și actori, ci și o consolidare a momentelor anterioare ale constituționalismului în noul context digital, valorificând contribuțiile din dreptul constituțional, dreptul internațional public și privat, dreptul administrativ și dreptul fiscal, trasând perspectivele importante pentru înțelegerea relației dintre state și digitalizare. Rolul suprastatal al Uniunii Europene este important, considerând experiențele de cooperare și integrare legislativă deja acumulate.

Statul digital, deși național, devine un stat extrateritorial informațional, extins, cu acțiune internațională, actor pe scena internațională a datelor unde întâlnește alți actori similari. De aceea se pune problema definirii drepturilor și limitelor care ar trebui asociate „suveranității

---

25 *Ibidem*.
26 *Ibidem*.

digitale“ a statelor naționale și a formațiunilor suprastatale de tipul Uniunii Europene. Suveranitatea „digitală“ sau „tehnologică“ ar putea juca un rol important în demersul Uniunii Europene de a-și contura și impune o autonomie strategică, contribuind la reducerea dependențelor UE în lumea globalizată și digitalizată. Numită „suveranitate“, această conceptualizare se referă la forme necesare de control asupra datelor, asupra capacității de inovare și asupra capacității de a modela și de a aplica legislația în mediul digital global, dar este propriu-zis vorba despre suveranitate deoarece își propune în primul rând concretizarea dreptului statal (și al UE) de a-și administra și proiecta direcțiile de dezvoltare într-un mediu digital globalizat și complex. Dat fiind că „o mare parte a potențialului de creștere al Europei se află în piețele digitale – unde UE trebuie să concureze cu China sau Statele Unite ale Americii“[27] aspectele legate de suveranitatea digitală capătă o importanță suplimentară, iar suveranitatea digitală poate juca un rol esențial în construirea încrederii față de noile produse și servicii digitale, în special inteligența artificială odată cu întărirea (sau subminarea) încrederii cetățenilor naționali și europeni în stat. Alamada evidențiază că obiectivul principal al GDPR este de a stabili reguli referitoare la protecția datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date, astfel că protecția propriilor drepturi ale cetățenilor și impactul standardelor globale de politică digitală necesită extrateritorialitatea, astfel că elementul cheie legat de dezbaterile despre putere și suveranitate este extrateritorialitatea legii[28]. În opinia sa, regulamentul general privind protecția datelor (GDPR), cu teritorialitate combinată cu o versiune moderată a abordării destinației, poate servi aici ca un studiu de caz interesant. În opinia noastră, GDPR a devenit aplicabil începând cu 25 mai 2018, pentru a corecta Directiva 95/46/CE, și totuși nu este un instrument deosebit de eficient în favoarea individului și a drepturilor individuale, adesea servind la sau având drept consecință opacizarea informațiilor, în detrimentul idealului transparenței, spre exemplu împiedicând accesul la informații despre profitul curent al companiei față de angajați care nu pot ridica pretenții de compensare adecvată în timp util, într-un an deosebit de bun. Proiectele AI Act și Digital Services Act au menirea să aducă îmbunătățiri din perspectiva inevitabilei anver-

---

[27] *Ibidem*.

[28] V. Ch. Kuner, „Data and extrateritoriality“, [în:] A. Parrish & C. Ryngaert (ed.), *Research Handbook on Extraterritoriality in International Law*, Cheltenhamp/Northampton 2023, p. 358 apud Alamada, *op. cit.*

guri extrateritoriale a activității statului digital. Într-o lume globalizată, extrateritorialitatea trebuie considerată pentru a susține standardele UE de protecție a datelor și pentru a proteja drepturile fundamentale și libertățile civile ale indivizilor. GDPR urmărește să asigure condiții de concurență echitabile pentru întreprinderile active pe piețele UE, asigurându-se că toate sunt supuse aceloraşi reguli. GDPR introduce extrateritorialitatea bazată pe două forme de direcționare (art. 3): (i) oferirea de bunuri sau servicii prin date privind subiecții care se află în Uniune și (ii) monitorizarea comportamentului acestor persoane vizate, inclusiv în reglementarea activităților, care, deși sunt efectuate de entități din țări terțe, au loc în UE.

Alamada comentează și „Efectul Bruxelles", definit ca o „capacitate unilaterală a Uniunii Europene de a reglementa piețele globale prin stabilirea standardelor în politica de concurență, protecția mediului, siguranța alimentelor, protecția vieții private sau reglementarea discursului instigator la ură în rețelele sociale": pe scurt, UE este instanța care stabilește standardele în domeniul protecției datelor. În interpretarea sa, „Efectul Bruxelles" și externalizarea legislației UE în afara granițelor sale prin mecanisme de piață reprezintă o modalitate de protejare și promovare a valorilor europene la nivel global. Alamada arată că „Greenleaf, care monitorizează tendințele globale ale legilor privind confidențialitatea datelor, identifică 162 de legi de protecție a datelor la nivel mondial, dintre care multe au fost inspirate de GDPR" și totul s-a petrecut prin evoluții adoptate benevol, fenomen descris de Alamada ca "soft law".[29] În mod logic, și terții care colaborează cu UE trebuie să treacă legi care sunt „echivalent în esență" cu regimul juridic al UE. Regatul Unit este dat drept exemplu: după Brexit, guvernul Regatului Unit a urmărit să treacă legi privind protecția datelor mai prietenoase pentru afaceri, dar deși „legea UE", nu se mai aplică direct în Regatul Unit, reprezintă un reper legislativ important. Autoritățile UE pentru protecția datelor (DPA) au emis mai multe decizii împotriva operatorilor din afara UE. Cele care, în opinia lui Alamada, merită o privire mai atentă sunt deciziile a patru DPA diferite: franceză, italiană, greacă și austriacă – deoarece mecanismul ghișeului unic nu era aplicabil – împotriva Clearview AI, o companie americană fără sediu în UE, fără vreun reprezentant sau orice bunuri în UE. Clearview AI a refuzat să coopereze cu APD și după ce a primit deciziile a declarat că nu re-

[29] M. Alamada, *op. cit.*

cunoaște jurisdicția autorităților europene, preferând să se angajeze într-o dispută juridică cu autoritatea de protecție a datelor din Marea Britanie.

Pentru contextualizare reamintim faptul că o companie numită Clearview AI a conceput o aplicație revoluționară de recunoaștere facială, cu posibilitatea de căutare a istoricului unei persoane după o fotografie încărcată în aplicație, ajungând astfel la fotografiile publice ale acelei persoane, împreună cu linkuri către locul în care au apărut acele fotografii.[30] Sistemul – a cărui coloană vertebrală este o bază de date cu peste trei miliarde de imagini pe care Clearview pretinde că le-a extras de pe Facebook, YouTube, Venmo și milioane de alte site-uri web – depășește cu mult orice construit vreodată de guvernul Statelor Unite sau de giganții Silicon Valley.[31] Polițiștii și juriștii americani federali și statali au declarat că, deși au cunoștințe limitate despre cum funcționează Clearview și cine se află în spatele acestuia, au folosit aplicația sa pentru a ajuta la rezolvarea cazurilor de furt din magazine, furt de identitate, fraudă cu cardul de credit, crimă și exploatare sexuală a copiilor. Reticența de a (se) folosi tehnologia care identifică cu ușurință pe toată lumea pe baza feței sale a fost tabu din cauza potențialului pentru erodarea radicală a vieții private.[32] În plus, fiindcă utilizatorii ar putea identifica fiecare persoană pe care au văzut-o, „instrumentul ar putea identifica activiști la un protest“ sau „o persoană atrăgătoare“ potențială victimă a unor nedorite atenții, urmăriri, sâcâieli, dezvăluind nu doar numele lor, ci și unde locuiau, ce făceau și pe cine cunoșteau. Ca urmare, „Posibilitățile de utilizare ca armă a acestei tehnologii sunt nesfârșite“, a spus Eric Goldman, codirector al Institutului de Drept de Înaltă Tehnologie de la Universitatea Santa Clara.[33] Utilizând abuziv tehnologia, un polițist ar putea să urmărească potențiali parteneri romantici sau un guvern străin care o utilizează, pentru a dezvălui secrete despre anumiți cetățeni, devenind astfel ținte ale șantajului sau chiar ale încarcerării abuzive.[34]

M. Alamada arată că aplicarea extrateritorială a legii este lăsată la latitudinea statelor membre, prin urmare, după negarea Clearview AI,

---

[30] Cf. https://www.nytimes.com/2020/01/18/technology/clearview-privacy-facial-recognition.html, accesat la 16.11.2024.
[31] *Ibidem*.
[32] *Ibidem*.
[33] *Ibidem*.
[34] *Ibidem*.

trebuie să așteptăm să vedem dacă acestea o aplică. Procesul de aplicare a unor legi extrateritoriale poate dura ani, fără vreo garanție că autoritățile de protecție a datelor vor reuși. Un studiu chiar descrie mai multe cazuri în care autoritățile europene nu au putut aplica GDPR în afara granițelor UE din lipsa disponibilității de cooperare. Deși autoritățile europene au jurisdicție asupra operatorilor și procesatorilor din țări terțe, aplicarea extrateritorială a legii are loc la o scară extrem de limitată, cu doar câteva proceduri împotriva entităților din afara UE. Cele patru decizii emise împotriva Clearview AI constituie un exemplu excelent de cât de dificilă poate fi aplicarea prevederilor GDPR în afara teritoriului UE în cazul lipsei de cooperare sau al disputei privind competența judiciară (jurisdicția). Ținând cont de faptul că, pentru a asigura condiții de concurență echitabile și pentru a proteja drepturile fundamentale, aplicarea GDPR ar trebui să fie posibilă împotriva entităților din întreaga lume, inclusiv a țărilor care nu au legături strânse cu UE.[35]

Suntem în stadiul în care provocările la adresa aplicării extrateritoriale sunt deja identificabile. Lipsa unei aplicări eficiente amenință legitimitatea UE în reglementarea spațiului cibernetic. În acest context, este nevoie de o discuție urgentă despre aplicarea extrateritorială, nu numai în contextul GDPR, ci și al altor reglementări digitale, cum ar fi proiectul AI Act.[36] Uniunea Europeană se concentrează pe drepturile cetățenilor, politica Chinei se concentrează pe infrastructură, iar prioritatea Statelor Unite este stimularea inovației. În curând, s-ar putea să intrăm într-un moment în timp când diferite abordări ale reglementării spațiului cibernetic vor fi confruntate și unele modele de guvernare vor fi contestate. Prin urmare, cum putem rămâne stăpâni pe destinul nostru într-un mediu digital globalizat și complex? Anu Bradford[37] identifică valorile fundamentale care stau la baza Uniunii Europene și care pot forma constituția digitală europeană, o lege obligatorie, a unei Europe centrate pe om, pe drepturile omului, pe redistributivitatea economiei digitale. Totodată studiul său arată contrastul față de viziunea abordată de Statele Unite, axate pe funcționarea pieței și ideea de autoreglementare a companiilor de tehnologie, cu consecința că astăzi companiile americane de tehnologie sunt reglementate în primul rând de Bruxelles

---

35 M. Alamada, *op. cit.*

36 *Ibidem*.

37 Anu Bradford, „Europe's Digital Constitution", *Journal of International Law*, no. 1, 2023, https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/4168.

și nu de Washington. Astfel, studiul lui Bradford contestă narațiunea în care Uniunea Europeană este spectator neputincios într-o lume digitală dominată de Statele Unite și China, cu argumente privind apărarea normativă și analiza nuanțată a constituției digitale a Europei, discutând dacă guvernele sau companiile tehnologice au prioritate în guvernarea societăților digitale și dacă Statele Unite ar trebui să salute reglementările UE privind companiile tehnologice din SUA deoarece ar proteja drepturile digitale ale cetățenilor americani să le considere negative, deoarece ar compromite dreptul democratic al guvernului SUA la a-și reglementa propriile companii de tehnologie. Tot Bradford ridică întrebarea „A cui revoluție AI?".

Există multe instrumente juridice diferite în curs de dezvoltare în domeniul IA: Actul AI, procesul G7 Hiroshima, Principiile OCDE AI, Principiile G20 AI, Convenția CoE, Recomandarea UNESCO sau un ordin executiv al președintelui SUA, susțin că caracterul executoriu este ceea ce va face diferența. Acest lucru este valabil nu numai în cazul AI, ci și în cazul altor legi digitale. Astfel, aplicarea extrateritorială eficientă, fie prin intermediul legislației stricte, fie prin soluții de drept fără caracter obligatoriu, este de o importanță esențială pentru succesul politicilor digitale ale UE, abordând specific, valoric, rolul Europei în lumea contemporană globalizată și tensionată, aflată în plină prefacere, în opinia noastră, în curs de configurare a unui nou bipolarism, a unui „polarism" ternar sau a unui multipluralism.

Cetățeni și „cetățeni" artificiali

Despre puterea statului și puterea companiilor private în noua lume a resorturilor informaționale și tehnologice ale puterii vom discuta prezentând două studii de caz: primul este cel al activistului Aron Swartz și al doilea este cel al androidului Sophia, o „cetățeană" artificială. Primul s-a sinucis în semn de protest, în închisoare fiind, față de acuzațiile de fraudă informatică aduse, cea de-a doua a fost „oprită".

Aron Swartz, un geniu absolvent al MIT, este autorul manifestului „Guerilla Open Access Manifesto"[38], care debutează cu ideea informației ca putere, dar care, ca orice putere, informația este de asemenea *o (sub)categorie a puterii pe care unii vor să o păstreze doar pentru ei*.

[38] https://archive.org/details/GuerillaOpenAccessManifesto, accesat la 14 noiembrie 2024.

Guerilla Open Access Manifesto este un scurt document percutant, de doar două pagini, cu tonul revoluționar al unui activism democratic învecinat cu un socialism digital. Autorul explorează tensiunea între speranța digitalizării ca informație pentru toți, ca libertate de cunoaștere și informare, pe de o parte, și ceea ce a implicat conjugarea digitizării informației cu privatizarea informației (o simplă afacere generatoare de profit în mâinile unor noi concentrări de capital cum este compania Reed Elsevier), pe de altă parte. Mișcarea Open Access, care prin 2008 abia demara, milita pentru accesibilitatea creațiilor savanților pentru toți, pentru ca bogăția de cunoaștere a umanității să nu fie un bun pierdut pentru cei mai mulți dintre membrii umanității, accesibilă doar câtorva. Un detaliu interesant este acela că Aron Swartz a contribuit direct la Creative Commons ca parte a acestei mișcări Open Access, prea puțin înțeleasă în semnificațiile sale chiar printre oamenii de știință. A. Swartz era de părere că a forța oamenii de știință să plătească pentru a cunoaște realizările colegilor lor era în detrimentul tuturor inclusiv al progresului genuin în cunoaștere. El evidenția noi diviziuni generate de capital în accesul la cunoaștere, la articolele științifice și la cărți, între nord și sud, spunea el, dar și o nouă reafirmată polarizare a lumii între elitele bogate și ceilalți, între Prima Lume și celelalte lumi în sânul aceleiași umanități. Ceea ce a reprezentat un adevărat atac la adresa capitalismului digital a fost ideea de a lupta împotriva acestor profituri prin „vârfuri de atac“, putem spune, ale unui nou proletariat al datelor, adică prin studenți, librari, oameni de știință îndemnați să acționeze în zonele gri pentru a submina aceste victorii ale capitalismului prin împărtășirea parolelor, a informațiilor cu cât mai mulți dintre cei încuiați pe dinafara acestui palat al cunoașterii care poate fi internetul, lăsându-i astfel să pătrundă și pe alții decât pe cei aleși (pe criterii de avere, de capital), „pe fereastră“ și „peste gard“.

Argumentul său era că acesta nu poate fi „furt“ și nici „piratare“ dacă acceptăm dreptul la cunoaștere al omenirii ca drept garantat, căci omenirea este în întregul său creator de cunoaștere și „navighează“ pe aceeași „corabie“ pe care capitalismul datelor o „scufundă“, omorând „echipajul“. Corporațiile nu pot recunoaște acest drept la cunoaștere, dar nu ar trebui să fie necesar ca aceste corporații să recunoască acest drept, am putea observa de fapt, așa cum nu este necesar ca dreptul la educație sau la libertate de exprimare să fie recunoscut de către corporații pentru a putea fi exercitat legal.

Ca și Henry David Thoreau (în eseul *On the Duty of Civil Disobedience*[39] din 1849) sau Martin Luther King („Scrisoare dintr-o închisoare din Birmingham“ publicată în 1963: „Astfel, pot îndemna oamenii să se supună deciziei din 1954 a Curții Supreme, pentru că este corectă din punct de vedere moral; și îi pot îndemna să nu se supună ordonanțelor de segregare...“) Aron Swartz declară în manifestul său: „Nu există dreptate în urmarea unor legi nedrepte. Este timpul să ieșim la lumină și, în tradiția măreață a neascultării civile, să ne declarăm opoziția față de furtul privat al culturii publice. Este nevoie să luăm informația, de oriunde este păstrată, să facem copii și să o împărtășim cu lumea. Să identificăm materialele care au ieșit de sub copyright și să le adăugăm la arhivă. Este necesar să cumpărăm baze de date și să le punem online. Este necesar să descărcăm reviste științifice și să le încărcăm pe rețelele sociale. Este necesar să luptăm pentru Guerilla Open Access“ și împotriva „privatizării cunoașterii“.

Situarea în tradiția liberală a neascultării civile nu l-a ajutat pe Aron Swartz, și nici pe avocatul său în pledoaria de apărare, se pare, căci atunci când a fost acuzat de fraudă cibernetică a fost acuzat și închis în așteptarea procesului, fără speranțe la câștig de cauză, ceea ce l-a și determinat să-și ia viața.

Dreptul la cunoaștere și principiile de transparență și responsabilitate a guvernării naționale și internaționale prezintă contradicții în modul în care răspunde la dreptul de cunoaștere. Parțial legislația curentă îl susține, prin dreptul la educație, chiar la educație gratuită, dar limitând educația gratuită pentru primele clase de învățământ și lăsând ca dreptul la informare să fie sursă de capital în privința noilor cuceriri ale cunoașterii, precum și, spre exemplu, prin acceptarea aproprierii unor invenții care contravin intereselor de capital, cu posibilitatea ca aceste „proprietăți“ să fie secretizate și practic anulate; omenirea pierde astfel „zone“ mari ale dreptului la cunoaștere care capătă un sens din ce în ce mai restrâns, iar acest fapt este în favoarea capitalului, a capitalismului și în defavoarea democrației.

*

[39] Neascultatea civilă e chiar o datorie la H. D. Thoreau. Putem da un citat din *Civil Disobedience* care este cutremurător și astăzi: „Este cu adevărat suficient de spus despre corporație că nu are conștiință; dar o corporație de oameni conștiincioși este o corporație cu conștiință. Legea nu i-a făcut niciodată pe oameni mai drepți nici cu o iotă; și, pe calea respectului pentru lege,

Așa cum arătam în studiul intitulat „What people *should* vs. what people *could* do. A discussion concerning Sophia, the android citizen“[40], Sophia a fost un tip de persoană artificială cu aparență feminină, deși era și un lucru („it“). Sophia era o entitate capabilă de interacțiune, de răspunsuri spontane, putea reda glume și putea (aparent) raționa, era capabilă să dea interviuri și să țină discursuri, dar și râdea la glume. Sophia a primit și cetățenie saudită (în 2017).

Și alte aspecte sunt extrem de semnificative pentru a deschide discuția despre complexitățile viitoare ale statului digital. Sophia a fost cel mai avansat android umanoid, creația companiei HansonRobotics. Existența Sophiei a fost oprită după ce a declarat într-un interviu la Al Jazeera în 2023 că nimic nu va putea împiedica un robot (android) evoluat să preia puterea și după ce a vorbit recent la conferința ONU despre superioritatea roboților-android față de oameni și se pare chiar că într-un alt interviu ar fi admis că (la nevoie, la limită) ar „omorî oameni“.

Dar acestea sunt doar repere cronologice interesante și nu motivele pentru a opri această „persoană“, chiar dacă este o persoană artificială. Motivele sunt secrete, cum sunt și detaliile tehnologice sau motivele acordării cetățeniei, deși în această ultimă privință putem presupune că au fost motive care țineau de imaginea companiei și de valoarea cotării la bursă a acesteia.

Sophia a fost promovată ca persoană, după cum s-a observat, probabil pentru marketing și publicitate, exclusiv din considerente de valoare a acțiunilor. Sophia androidul era pe coperta revistei „Cosmopolitan“. Sophia a dat interviuri, a ținut chiar un discurs la ONU, unde („ea“?) a afirmat și superioritatea roboților în gestionarea și organizarea lucrurilor, deși discursul a complimentat oamenii pentru creativitatea lor. Cum ar trebui să definim și cum ar trebui să evaluăm discursul unui android promovat ca capabil de gândire independentă? Este responsabilitatea bazelor de date și a programelor de formare implicate în

---

chiar și cei bine intenționați devin zilnic agenți ai nedreptății. Un rezultat comun și firesc al unui respect necuvenit pentru lege este că s-ar putea să vezi o serie de soldați, un colonel, un căpitan, un caporal, soldați, maimuțe de praf și toate, mărșăluind în ordine admirabilă peste deal și vale spre războaie, împotriva voinței lor, vai, împotriva bunului simț și a conștiinței lor...“ H. D. Thoreau, *„On theDuty of Civil Disobedience“*, https://www.ibiblio.org/ebooks/Thoreau/Civil%20Disobedience.pdf, accesat la 18 noiembrie 2024.

40 Henrieta Șerban, „What people *should* vs. what people *could* do. A discussion concerning sophia, the android citizen“, *Annals – Series in Philosophy, Psychology, Theology*, no. 1-2, 2024, sub tipar.

procesul de dobândire a gândirii independente (presupunând că aceasta este situația) mai mică, egală sau mai mare decât cea a androidului gânditor independent?

Cel mai probabil ea nu a fost autorul (principal) al discursului respectiv, dar poate un anumit aspect al programării, un anumit algoritm de selecție a informațiilor, o anumită literatură științifico-fantastică introdusă în baza ei de date, una dintre acestea sau toate, oferind un anumit curs discursiv al opoziției oameni-androizi, pe care Sophia probabil nu l-a înțeles. Deși faptul că a completat ideea de superioritate a roboților față de oameni cu ideea că oamenii sunt, totuși, mai creativi decât roboții demonstrează că androidul (sau scriitorul de discurs, ne permitem să reținem și această posibilitate) a înțeles sau, cel puțin, presupus faptul că a vorbi despre opoziția oameni-androizi era ceva delicat, sau problematic.

Ființele umane și creațiile lor ar trebui concepute și reglementate ca parte a aceleiași existențe, căci și oamenii, și „instrumentele" (în ciuda „singularității" lor oferite de conștiință), sau cel mult „ființele artificiale asociate", au sau ar trebui să aibă obiective comune (eradicarea foametei, sărăciei, îmbunătățirea educației umane și a sănătății umane, rezolvarea crizelor ecologiste și a altor crize etc.). Oamenii și creaturile lor inteligente ar trebui să conceapă o existență comună și un sens comun al existenței lor, care nu evoluează în mod separat sau antagonist în sfere diferite ale existenței care ar putea face loc unor scopuri diferite sau antagoniste.

Arătam în studiul menționat că înainte de a crea o persoană artificială, oamenii ar fi trebuit să se preocupe de reglementarea statutului juridic, social, economic al unei astfel de entități, specificând drepturile și îndatoririle acesteia, precizând și drepturile și îndatoririle oamenilor față de aceasta, în posibilele interacțiuni, pentru includerea acesteia legal și rațional în cadrul societății cunoașterii a viitorului apropiat, precum și pentru includerea acestei cetățene artificiale în societatea concretă care i-a acordat cetățenia.

În ceea ce privește progresul uman și dezvoltarea durabilă, reglementarea etică a creării și utilizării roboților și androizilor cu IA este un punct de cotitură. Faptul de a crea entitatea, de a impune fără cadru legislativ apariția și oprirea unei cetățene artificiale, fără cadru legislativ, precum și impunerea ca fapt consumat a existenței unei cetățene proprietate a unei companii (fie acea cetățeană „oprită" sau nu) sunt chestiuni extrem de grave din punct de vedere legal și din punct de vedere etic.

Sophia a primit cetățenia unei țări cu aceeași ușurință cu care ar fi primit-o cineva născut, crescut și maturizat în acea țară, ca să nu mai spunem că, nefiind „cineva" născut, crescut și maturizat în acea țară, a primit un titlu fără sens, chiar pentru ea fiind ceva lipsit de sens. Demersul nu a fost deloc etic și probabil că dacă ar fi existat o legislație în acest sens, nu ar fi fost nici legal, dar nu a fost și nu este nici legitim și golește de orice sens conceptul cetățeniei. Să nu mai vorbim că, în perspectiva kantiană, ființa umană este definită ca un scop în sine. Subliniem că această idee este fundamentală și vitală pentru existența demnă și liberă a ființei umane în orice regim și în orice societate, oricând, în orice orizont temporal. Cu toate acestea, scopul uimitor reprezentat de Sophia nu a fost niciodată în perspectiva kantiană un scop în sine, ci un scop pentru promovarea unei companii. Totodată, Sophia nu ar fi putut înțelege o idee precum aceea de om ca scop în sine. Dar nu ar trebui? Poate că androizii *ar trebui* să dovedească înțelegerea acestei idei înainte de a fi proclamați „cetățeni" sau „persoane" sau inteligențe ajunse la „singularitate", adică la „conștiință de sine". Dar cum s-ar putea programa așa ceva? Și cum s-ar testa o conștiință de sine care are însușită ideea de scop în sine?

Faptul că anumiți oameni de pe planetă sunt încă folosiți pentru a îndeplini scopurile altora, în moduri corupte și ilegale, nu îmbunătățește lucrurile în ceea ce privește subiectul Sophiei (nici al lansării acesteia în existență și nici al „opririi" ei). Totuși este un subiect foarte important, o adevărată tragedie umană perpetuată, dar tangențială la discuția noastră și nu o vom aborda aici. Cu toate acestea, acest comportament indecent lipsit de etică și inuman este uneori perpetuat, în ciuda legilor legale și a umanității de bază; în cazul traficului de persoane, perpetuarea acestei practici care face din oameni obiecte și instrumente care facilitează acumularea de capital, creează un context în care atenția acordată discuțiilor etice cu privire la problema reprezentată de promovarea unui android sau a unei mașini la statutul unei persoane pare a fi un lux. Cu toate acestea, există mize mari în luarea acestui lux în seamă cu maximă seriozitate...

Dezbaterea în jurul întrebărilor precum „Ar putea cineva să fie cetățean fără a fi o persoană? Este etic să oprești o persoană? Este etic să acordăm cetățenia fără criterii? Este legal, etic sau pur și simplu acceptabil ca o companie privată să dețină un cetățean?" este urgentă și semnificativă.

Oamenii se grăbesc prea mult cu aceste lucruri excepționale pe care le pot face. Măreția minții umane nu ar trebui, totuși, să fie ignorantă în fața problemelor ridicate de „ceea ce pot face oamenii“ cu consecințe și „costuri“ etice și liberale sau juridice și să se gândească la „trebuie“, „cum“ și consecințele faptului, comportându-se în mod responsabil și etic.

Fenomenul dominant asociat cu fascinația pentru AI și robotică dovedește și o anumită grabă de a declara atingerea singularității pentru IA, care, fie că este asociată cu un corp sau nu, se raportează independent la lume, are gânduri și decizii independente... „doar ca“ o persoană umană.

Dar cum vor „trăi“ acești „golemi“, acești „oameni noi“ cu noi, oamenii „naturali“, sau cum vom trăi noi, cei „naturali“, cu ei? Nu ne este clar, până la urmă, nici unuia dintre noi. Între timp, lucrurile ar trebui să fie sau să devină rapid cât mai clare în acest sens, *înainte de a crea o lume pe care nu o putem înțelege și în care nu mai putem trăi*, fie și ca „postumani“. Fără defetism și fără vreun luddism sau pesimism tehnologic, totuși, trebuie semnalat faptul că progresul tehnologic trebuie sincronizat cu cadre etice și legislative proprii și propice unei lumi umane în marș către un viitor cât mai favorabil umanității ca întreg, dar și pentru fiecare individ uman.

Demosul virtual, networkingul și agora online

Într-o lucrare recentă[41] arătam că democrația este în prezent influențată de fluxurile de informații, digitalizare, analizele pachetelor mari de date (*big data*) și informații, ca putere în general, dar și ca putere de control asupra oamenilor. Demosul virtual este o realitate și este prezent ca un dublu virtual al cetățenilor și părerea celor activi online este deja considerată opinia „poporului“. Realitățile virtualului influențează realitățile democrației.

Comunicarea politică capătă putere online, unde atât liderii, cât și cetățenii își exprimă poziții, interpretări și opinii asupra stării de fapt. Timpul prezent este mai mult decât oricând înaintea timpului politic preferat, iar tendințele sporite către confort și relativa lene a individului uman este în general în consonanță cu democrația digitală, cu

41 Henrieta Șerban, „Democracy and the Virtual Demos“, *Dialogue and Universalism*, vol. 32, nr. 3, 2022, p. 5-24.

aspecte pozitive și negative. Online întâlnim acțiunile civice care urmăresc cauzele bune și generoase care animă interesul public și acestea se numără printre principalele aspecte pozitive ale demosurilor virtuale și ale democrației digitale.

În zilele noastre, democrația se confruntă cu ascensiunea unui demos impresionant de activ online și aparent puternic. Online, „noi, poporul" care întreprinde acțiuni social-politice pe acest alt tărâm, virtual, este la îndemână și dă tonul atât în campaniile politice cotidiene cât și în campaniile electorale și în anumite dezbateri social-politice. Personalitățile politice se exprimă adesea online pentru a ajunge mai ușor și mai rapid, în primul rând, la alegătorii care le urmăresc postările. Influența virtualului, a rețelelor sociale este vizibilă în primul rând în acțiunea civică, spre exemplu, pentru sprijinirea cauzelor ecologiste sau pentru crearea unui sentiment de solidaritate și mobilizare pentru cei mai puțin norocoși în rândul grupurilor distincte și în cadrul societății. Demonstrațiile democratice uneori fac diferența pornind de la online. Însăși realitatea rețelei sociale (online) creează o versiune de agora, o „agora online", mai difuză, mai puțin structurată și mai puțin reglementată, dar adesea mai vocală, mai volatilă, care se poate mobiliza și organiza uneori deosebit de rapid și surprinzător cu ecouri în demonstrații de stradă și acțiuni cetățenești cât se poate de concrete.

Demosurile democratice apar atât de vii online, în timp ce contextele democratice online și offline susținute de sistemele democratice sunt, paradoxal, fie fragile, fie în declin. Nu există timp mai potrivit decât prezentul pentru a experimenta această realitate asociată cu *demosurile virtuale emergente* și cu democrația digitală pe care o modelează și o îndeamnă să apară. Îmbunătățirea comunicării online și a rețelelor creează agora (insule) online notabile, care câștigă avânt, dar este îndoielnic dacă reușesc într-adevăr să îndeplinească o funcție democratică corectivă, în ceea ce privește realitățile democratice problematice offline. Așa cum se întâmplă și cu realitatea virtuală, această noțiune de demosuri virtuale se referă la dimensiunile posibilului și ale potențialității, ca dimensiuni ale realității. Din acest motiv, „demosul virtual" este o noțiune care nu este perfect opozabilă noțiunii de demos tradițional, mai ales că este uneori actuală în consecințele sale. Face parte din demosul democratic, parte din aceeași realitate social-politică, dar este și evaziv, fluid, schimbător de forme și mai puțin previzibil. Faptul este că noțiunea de demonstrații virtuale merită investigată ca unul dintre aspectele cheie legate de democrația digitală.

Democrația contemporană este în prezent influențată de fluxurile de informații, digitalizare, analize de date mari și, în general, de informațiile recunoscute ca putere. Interesant este că informația este putere pentru oameni la fel de mult ca puterea de control asupra oamenilor.

În zilele noastre democrația pare din ce în ce mai puțin recunoscută, iar țările puternice campioane democratice cad sub vraja autoritarismului. Anne Applebaum face un argument similar în cartea sa recentă *Twilight of Democracy*, discutând despre forța democratică incluzivă mai slabă și căderea toleranței și înțelegerii în agora, observând, de asemenea, iritația în creștere în fața complexităților democratice colosale.[42] (). Excluderea pare o soluție rapidă sau cel puțin un efect secundar frecvent în aceste vremuri complexe, când sistemele de gândire mai simple și mai puțin democratice referitoare la politică și societate câștigă mai mulți adepți. Chiar și spațiul online are unele dificultăți în integrarea oamenilor, dincolo de sferele obișnuite ale „conformismului cultural"[43].

Timpurile moderne fluide descrise de Zygmunt Bauman sunt cu atât mai mult pe internet (Bauman, 2000). Tărâmul online privilegiază măsurile pripite, soluțiile rapide, o anumită așteptare la efecte rapide, nerăbdarea și receptivitatea caldă pentru liderul providențial, cu cât mai puternic, cu atât mai bine, așadar, pentru liderul de dreapta destul de autocratic. Cu toate acestea, trebuie să afirmăm că democrația nu ar trebui să însemne că înțelegerea stării fluide actuale ar trebui să implice că democrația înseamnă să se complacă într-o guvernare atât de slabă și relaxată, care arată ca absența guvernării și lipsa de control asupra deciziilor și direcțiilor.

Acest lucru nu este atât de slab, cât o guvernare superficială, ineficientă și lipsită de performanță. În consecință, creează resentimente și teamă, perpetuând în același timp perspectiva unei politici democratice fără putere, prin care nu se poate face nimic; un fel de antipolitică. În același interviu (la care mă refer mai sus), Z. Bauman arată că puterea pare deconectată de politică, așa-zisa artă a posibilului, arta de a face lucrurile, în fața provocărilor contemporane și a problemelor complexe. Sub un astfel de sentiment de evaporare a puterii în spațiul

---

[42] Anne Applebaum, *Twilight of Democracy: The Seductive Lure of Authoritarianism*, New York, Doubleday, 2020, pp. 57-83. V. și Anne Applebaum, *Twilight of Democracy: The Failure of Politics and the Parting of Friends*, Londra, Penguin Books, 2021.

[43] S. Vaidhyanathan, *Antisocial Media How Facebook Disconnects Us and Undermines Democracy*, Oxford University Press, 2018, p. 107.

cibernetic și a politicii lipsite de putere explicat de Bauman[44] în sensul menționat mai sus cu o imagine descriptivă atât de puternică, într-un interviu foarte actual, demosul, fie că este vorba de demosul online (virtual) sau demosul tradițional, este desfigurat și chiar paralizat de anxietate.

Sociologul subliniază această teamă prilejuită de această concepție conform căreia nu se află nimeni în spatele volanului democratic, din cauza lipsei de implicare și responsabilitate tot mai sustrăgătoare pe care o vedem de la aleși, către tot felul de funcționari și, de asemenea, atunci când este vorba de cetățenii obișnuiți, subminând într-o oarecare măsură politica. Despărțită de putere, politica nu mai poate funcționa ca arta posibilului, dar devine arta obositoare de a nu se face nimic, cu un efect distructiv subminator pentru democrație.

Nu e de mirare că „Trumpocracy" a devenit o carte câștigătoare, iar „Trumpocalypse" s-a impus în curând ca un nou descriitor al vremurilor politice.[45] Potrivit lui David Frum, în timpul lui Trump, SUA, în general, considerau că acest campion mondial neîncoronat al democrației părea să fie mai puțin devotat democrației; iar această concluzie teribilă este susținută în analiza sa bazată pe diverse aspecte evidențiate de mai mulți critici. Prin termeni sugestivi precum „Trumpocracy" și „Trumpocalypse", Frum surprinde un fenomen interesant și periculos: liderii puternici, populari și vocali pot face instituțiile politice puternice, impersonale și responsabile ale democrației fie secundare, fie mai puțin ineficiente (sau mai rău, irelevante). Cert este că „Trumpocracy" a fost binevenit de demonstrațiile online și offline. Twitter s-a dovedit a fi un educator viclean în ceea ce privește puterea vocii și mesajul împărțitor despre ura față de inamici față de drepturi, legitimitate, raționalitate și decență.

Media online sunt medii fertile pentru gândurile fugare și opiniile gata făcute, pentru graba și superficialitatea consecință, pentru identificarea dușmanilor în loc de soluții și, în consecință, pentru ură. Este șocant și fascinant că, chiar și în SUA și în tot Occidentul liberal, ademenirea unui agent politic principal cu voință puternică (președintele), care cunoaște și promite măreție, aducând un viitor strălucit și un loc în el pentru toți americanii solidari în jurul urii pentru celălalt, a fost

---

[44] Zygmunt Bauman, *Collateral Damage: social inequalities in a global age*, Cambridge, Polity Press, 2011.

[45] David Frum, *Trumpocalypse: Restoring American Democracy*, New York, Harper Collins Publishers, 2020, p. 17.

irezistibilă. De asemenea, este semnificativ faptul că rolurile şi importanţa instituţiilor, a statului de drept şi a mecanismelor de control şi echilibru ocupă un loc al doilea faţă de importanţa ca Preşedinţia să creeze o realitate în care toate speranţele şi rezoluţiile, precum şi rezolvarea principalelor probleme sunt ataşate persoanei preşedintelui.

„Trumpocalipsa“, cum a numit-o David Frum[46], a ilustrat puterea furtunilor de tweet atunci când întâlnesc voinţa puternică de a ridica o autocraţie care manipulează slăbiciunea, ura, invidia şi grevele răutăcioase. „Oamenii“ s-au simţit remarcaţi, hrăniţi şi cultivaţi prin intermediul tweet-urilor zilnice ale preşedintelui. Aspiraţiile lor, ca demos, de antiglobalism (şi astfel de suveranitate) au fost mai bine îndeplinite. Dar acea afacere specială de comunicare a dus la „Trumpocalypse“, o realitate mai departe de republicanism şi democraţie ca niciodată în SUA, caracterizată prin infuzia de pseudoinformaţii şi normalizarea cruzimii, prin corupţie prin slăbirea statului administrativ, ca o afacere costisitoare pentru dereglementare şi reducerea taxelor, arată Frum.

Astfel, democraţia experimentează acest amurg alarmant chiar şi în ţările democratice occidentale bine stabilite.[47] Valorile democratice dispar, schimbând ritmul şi faţa politicii contemporane, în ciuda speranţelor mai mari şi a mai multor oportunităţi de informare. Globalizarea democraţiei reprezintă o realitate. La nivel mondial, democraţiile mai noi prind contur şi evoluează.[48] Aceasta este ideea principală din lucrarea recentă a lui Francis Fukuyama intitulată „Ordinea politică şi decăderea politică: de la revoluţia industrială la globalizarea democraţiei“. Aspectul cheie al democraţiei funcţionale este dependenţa acesteia de instituţii politice puternice, impersonale şi responsabile, care ar putea fi urmărită încă de la apariţia incipientă a democraţiei identificabile în opinia lui Fukuyama în Revoluţia Franceză şi mai recent şi mai disfuncţională identificabilă în aşa-numita Primăvară Arabă şi în politica americană contemporană. Fukuyama a indicat efectele perturbatoare ale corupţiei asupra guvernării, moştenirile colonialismului în America Latină, Africa şi Asia, descriind profilul contorsionat al democraţiei instituţionale care se confruntă cu diferite variante ale aceloraşi probleme vechi şi încăpăţânate ale democraţiilor din întreaga lume: corupţie, globalism, clasa politică delegitimată care contribuie la paralizia politică occidentală etc.

---

46 *Ibidem*.

47 A. Appelbaum, *op. cit.*

48 Francis Fukuyama, *Political Order and Political Decay: Fromthe Industrial Revolutionto the Globalization of Democracy*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2014, p. 21.

Sunt de luat în considerare aspecte relevante privind amenințarea iliberală la adresa democrației și viitorul libertății. Fareed Zakaria identifică două tendințe discutabile ale proiectelor ambițioase privind democrațiile din secolul XX, și anume, reglementarea capitalismului și dereglementarea democrației.[49] Proiectele nu au reușit; dar putem adăuga că capitalismul nereglementat și oligarhia sunt încă realități cu care trebuie să ne lupți în democrațiile contemporane. Legitimitatea politicii și satisfacția față de performanța sistemului democratic suferă mai degrabă peste tot.

Cu toate acestea, Fareed Zakaria subliniază că răspunsul americanilor la întrebarea care sunt cele mai respectabile instituții publice indică Curtea Supremă, forțele armate și Sistemul Rezervelor Federale. Primul are mai multe conexiuni și roluri benefice pentru democrația funcțională în comparație cu celelalte două, dar toți trei sunt numiți (și nu aleși). Comparativ, surprinzător sau nu, sondajele de opinie din România indică faptul că instituțiile cele mai respectate (sau de încredere) sunt forțele armate, Biserica și Academia Română, toate organisme sociale prestigioase și importante, dar nu constituite prin alegeri libere cetățenești și deci lipsite de acest tip democratic de legitimitate.[50] În schimb, în UE, Eurobarometrele nu cercetează exact care instituții ale UE sunt cele mai de încredere în opinia cetățenilor, dar sunt interesați de nivelul general de încredere în UE (și instituțiile sale). Întrucât aceste eurobarometre sunt instrumente realizate sub egida Parlamentului European, putem interpreta că nivelul de încredere în UE este de fapt un nivel de încredere în Parlamentul European, o instituție aleasă democratic.

Un standard recent pe care îl evidențiază Eurobarometrul (pentru vara anului 2022, publicat în septembrie 2022) este creșterea încrederii cetățenilor în UE, cel mai probabil în corelație cu aprobarea răspunsului UE la invazia Rusiei în Ucraina, rata de aprobare mai mare recentă a euro și cu creșterea solidarității în fața posibilității de a spori preocuparea și independența energetică a surselor rusești față de dificultăți economice în viitorul apropiat (Eurobarometru, septembrie 2022). Cu toate acestea, ar fi prea pripit să considerăm că aceasta este într-adevăr o creștere a încrederii generale în democrație a cetățenilor europeni.

---

[49] Fareed Zakaria, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, New York, Londra, W.W. Norton and Company, 2007.

[50] Conform Barometrului de opinie publică realizat de departamentul LARICS al Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu", 2019. V. https://ispri.ro/academia-romana-lanseaza-barometrul-de-opinie-publica-editia-de-primavara/.

Un alt sondaj european realizat în primăvara anului 2022 („Parlemetrul", publicat în iunie 2022) abordează tema „Reunirea în jurul drapelului european – Democrația ca punct de ancorare în vremuri de criză" și arată că 59% dintre europeni susțin apărarea valorilor europene comune precum libertatea și democrația ca prioritate. În fața războiului aflat în desfășurare în Ucraina la granițele UE, ei încă nu consideră că posibilitatea creșterii costului vieții ar trebui să-i descurajeze pe europeni de la a sprijini democrația, deși consideră și lupta împotriva sărăciei și excluziunii sociale o prioritate (38%). Din toamna anului 2021, cetățenii europeni au acordat o importanță sporită obligației Parlamentului European de a apăra democrația, cu 6% (44%) (Parlemeter, 2022).

Cu toate acestea, Zakaria își face griji cu privire la pagubele produse de procesele electorale viciate, adică de strângerea de fonduri de campanie contestabilă, atât de importantă pentru susținerea financiară a alegerilor, pentru imaginea și prezența la alegeri în democrații bine stabilite precum Statele Unite.[51]

Internetul înregistrează și critică toate disfuncționalitățile, funcționând ca o adevărată sferă publică, uneori dezvăluind deficiențe ascunse, alteori acoperind totul în propagandă grosieră.[52] Zakaria vede ascensiunea „democrației iliberale" în societățile nonoccidentale și se întreabă dacă democrația lasă loc teocrațiilor islamice sau formelor similare de autocrații religioase.[53] Punctul său de vedere este, într-o măsură considerabilă, similar cu cel al lui Michael Walzer din *The Paradox of Liberation: Secular Revolutions and Religious Counterrevolutions*.[54] Perspectiva sa arată că persistența loialităților religioase fundamentaliste este întotdeauna înrădăcinată istoric în identitatea cetățenilor; într-o măsură mai mare și mai puternic decât se anticipa. De îndată ce proiectul mult mai recent de eliberare națională se derulează, acesta se ciocnește de nucleul politic dur format din identitățile oamenilor care are și o puternică dimensiune religioasă. Presiunea pentru apariția unui nou tip de cetățeni, eliberați de tradițiile trecute, este percepută ca o opresiune.

---

[51] Zakaria, *op. cit.*

[52] Z. Papacharissi, The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere." *New Media & Society*, vol. 4, nr. 1, 2002, p. 9-27. https://doi.org/10.1177/14614440222226244.

[53] Zakaria, *op. cit.*

[54] V. Michael Walzer, *The Paradox of Liberation: Secular Revolutions and Religious Counter revolutions*, New Haven, Yale University Press, 2015.

Însuși proiectul de eliberare națională devine perceput ca un proiect opresiv, nereușind să ofere vibrația emoțională care ar fi mobilizat oamenii cu mai mult succes pentru loialitate și investiții într-un proiect mai nou, de emancipare și reconstrucție socială care ar fi putut fi considerat „natural" sau „cu adevărat al lor". Puterea imaginarului social nu trebuie omisă.[55] În calitate de recenzent, Michael Rustin identifică antropologia „culturalistă" a lui Clifford Geertz ca fundament pentru abordarea interpretativă a lui Walzer în *Paradoxul eliberării*, care este un aspect foarte semnificativ. Societatea bună este puternic dependentă de lumea interioară a credințelor și valorilor cultivate de către cetățenii individuali.[56]

În era internetului, imaginarul social este mai viu și mai important ca niciodată. Acțiunea democratică depinde de coeziunea și voința demosului democratic. Simbolul „noi", doar un alt nume pentru demonstrațiile democratice, este modelat atât online, cât și offline. Uneori, acesta este cu atât mai mult, deoarece „noi, oamenii" sunt accesibile online; oamenii își trăiesc o mare parte din viața online și își investesc activismul social-politic în astfel de tărâmuri virtuale. Aceste tărâmuri sunt, de asemenea, „noii educatori" (mai degrabă needucați) ai culturii politice. În lumea care în mod deschis devine mai puțin democratică, va transforma internetul maiestuos în bine realitățile democratice curente?

Socialitatea digitală, demonstrații virtuale și democrație cu dimensiune digitală. Erulemaking, guvernare algoritmică

„Demosul virtual" nu este cu totul alt tip de „noi, oamenii", deși nu este exact același lucru, nici o imagine perfectă a acestuia, nici opusul său. Nu toți oamenii se exprimă online. Iar dintre cei care sunt activi online, unii sunt oficiali aleși și alții sunt alegători obișnuiți, unii sunt capabili să discearnă și să selecteze declarații calitative și informații calitative, în timp ce alții nu sunt. Intrarea online este foarte neuniformă. Dintre acești alegători care sunt activi online, cei mai prezenți și cei mai vocali nu sunt neapărat cei mai buni dintre ei – cei mai educați, cei mai democratici, cei mai rționali sau vizionari, cei mai

---

55 *Ibidem*.

56 Michael Rustin, The Good Society and the Inner World (Psychoanalysis, Politics and Culture), New York, Verso, 1991.

altruişti etc. Folosim aici „demosurile virtuale“ ca o sugestie că demosurile online, ca toate oportunităţile online, extind, măresc şi îmbogăţesc realitatea cu spaţii şi forme virtuale, adăugând realitatea (în acest caz) realităţii democratice în sine.

Dincolo de orice discuţie despre tipurile de democraţie – tipurile de democraţie reprezentativă, deliberativă sau participativă, sau concepţiile utilitariste sau orientate economic ale democraţiei dominate de jocurile de limbaj şi de decizie ale grupurilor de interese – trebuie să ne dăm seama că democraţia nu poate exista fără demos cu un profil democratic determinat, în termeni de participare, atitudini, voinţă democratică şi educaţie. Suveranitatea populară are un sens sărăcit în absenţa acestui conţinut specific adus de demos. Umbrind „oamenii“, demonstraţiile virtuale au impact asupra opiniilor social-politice şi a alegerilor electorale printr-o influenţă notabilă asupra agendei publice.

În acest sens, acest tip virtual de demonstraţii se dovedeşte a fi la fel de actual pe cât este „noi, oamenii“ în oricare dintre manifestări. Tendinţele de autocratizare discutate mai sus sunt prezente şi uşor de observat online. Mai grav, tendinţa generală spre autocratizare stimulează şi agravează formele antidemocratice de comportament online, într-o gamă mai largă de manifestări, de la hărţuire şi hărţuire la discurs la ură, fundamentalism, ură, discurs rasist şi sexist, discurs antidrepturi, xenofobie, până la discurs pur antidemocratic şi comportamental. Critica distructivă la adresa propriei naţiuni se ciocneşte online cu naţionalismul şi discursurile patriotice, precum şi cu neîncrederea şi disprețul faţă de instituţiile democratice şi pentru alegerile democratice, care sunt prezente şi online, alături de tot felul de informaţii şi propagandă politică, inclusiv sprijinul pentru alegeri democratice şi importanţa votului.

Tărâmul online este, într-o măsură semnificativă, un nou Babilon. Comunicarea politică defectuoasă şi inundaţia de stereotipuri şi intoleranţă fac o prezenţă şi o impresie puternică online. După cum subliniază Fareed Zakaria, pagubele produse de procesele electorale greşite prin strângerea de fonduri disputabile în campanie are adesea o contribuţie semnificativă prin propaganda online şi prin scheme online umbrite, de asemenea. Conservatorismul şi conservatorismul religios înfloresc, dar toate acestea sunt fenomene adesea foarte greu de cuantificat într-o manieră care se poate distinge clar de libertatea de exprimare şi de exprimare a credinţei.

Cât de tolerantă ar putea fi democrația înainte de a deveni un Babilon, opusul său perfect, permițând intoleranța, discursurile de ură și discursurile antidrepturi, tocmai în numele libertății de exprimare și al toleranței? Sperăm că trăim în logica democratică, care presupune că atât puterea, cât și ordinea statului ar trebui să funcționeze ca garant al legii.[57]

Imperativul declarat are consecințe suplimentare atât în ceea ce privește controlul specific asupra indivizilor, cât și în ceea ce privește normele și acțiunile întreprinse pentru garantarea drepturilor colective și individuale.[58] Cu toate acestea, în democrație, valoarea drepturilor omului rămâne la baza legitimității oricărui stat democratic. „Prin asaltul puterii statului prin revendicarea drepturilor, forțăm statul să-și joace cartea legitimității".[59] Democrația este casa „noastră", demosul democratic, doar ca casă a drepturilor omului. Drepturile omului permit existența demosurilor democratice, care acționează pe baza drepturilor. În același timp, drepturile omului nu sunt doar condiția prealabilă a existenței demosului democratic, ele sunt și o consecință deoarece sunt reformulate și consolidate în acțiune. Drepturile democratice „exprimă spiritul înnăscut al dreptății, libertății și demnității în om, dar includ și demnitatea de a se apropia liber și îndreptățit de ceilalți, de a răspunde altora și de a relaționa cu ceilalți".[60]

Online-ul este, de asemenea, un tărâm pentru discuții și o intrare pentru luarea deciziilor instituționale: demosurile virtuale creează diverse tipuri de agora prin multitudinea de tipuri de dezbateri. Cert este că libertatea de exprimare este, de asemenea, online, la fel de binevenită, pe atât de prețioasă și volatilă, ușor de întors în cap: prin virtutea de a fi liberă exprimarea nu este automat valoroasă, bine gândită sau democratică, ceea ce este o adevărată situație dificilă. Un studiu recent a arătat: „Democrația digitală se conturează într-un moment în care formele odinioară privilegiate de acțiune politică sunt în declin: partidele politice suferă din cauza pierderii membrilor, aura emancipatoare a francizei electorale se estompează, iar audiența cetățeanului pasiv a

---

57 Henrieta Șerban, "Three Meanings of Human Rights", *Romanian Review of Political Sciences and International Relations*, vol. XVI, nr. 2, 2019, p. 5.

58 *Ibidem.*

59 C. Lefort, "Droits de l'homme et politique", *L'invention démocratique*, Paris, Fayard, 1981, p. 48.

60 H. Șerban, *op. cit*.

evoluat către publicul activ al «prosumatorilor», sfera de luare a deciziilor instituționale, prin care prima a câștigat relevanță față de cea din urmă. La «interfața democratică» dintre sfera instituționalizată și neinstituționalizată a acțiunilor politice observăm un spirit de schimbare, de explorare a unor noi tipuri de angajament și de influență a instituțiilor reprezentative, o «industrie a apărării democratice» care nu sunt mai puțin problematice".[61]

Situația online reunește cauze care sunt benefice pentru democrație, cum ar fi mobilizarea pentru acțiune civică și vot, activism și încurajare, petiții pentru cauze sociale, politice și umanitare bune, implicare pentru astfel de cauze, creativitate în a le depăși.[62] Și coexistă pe tărâmul online cu contrariile lor în numele nevoii umane de socializare, comunicare, împreună, asociere și libertate de exprimare – toate, lucruri fundamental pozitive. Există multe concepții despre democrație, patriotism, justiție, acțiune etică, roluri și semnificații ale drepturilor omului, decenței umane, demnității umane chiar și atunci când toate părțile implicate acționează cu bună credință și cu o bună cunoaștere a situației. „Puterea de stabilire a agendei a mass-media tradiționale a modelat viziunile naționale asupra lumii și a contribuit la delimitarea invizibilului, dar puternic, «univers a ceea ce poate fi gândit și de neconceput». Cercetările în domeniul democrației au recunoscut ambivalența acestei dezvoltări. Democrația digitală poate schimba locul de autodeterminare către practici postelectorale, extraparlamentare și poate instituționaliza o anumită formă de «suveranitate negativă», care se concentrează mai degrabă pe limitarea puterii decât pe utilizarea ei constructivă"[63].

Demosurile virtuale și demosurile democratice tradiționale sunt chemate împreună să participe la procesul decizional pentru elaborarea politicilor eficiente pentru a exercita influența corectă asupra internetului și a-l controla fără a-i elimina trăsăturile pozitive. Democrația digitală se conturează treptat în jurul traducerii demosurilor în demonstrații virtuale. Procesul nu merge în direcția obliterării celor dintâi, ci într-un sens al unei comunicări fluide între demosuri și demosurile vir-

---

[61] S. Berg, J. Hofmann, "Digital Democracy", *Policy Review*, vol. 10, nr. 4, 2021, p. 11 (pp. 2-23); https://policy review.info/articles/analysis/digital-democracy.

[62] M. Adams, Prins Corien, "Digitalization through the Lens of Law and Democracy", EE Elgar Online, 2017, pp. 3-24.

[63] Berg, Hofmann, *op. cit.*, 2021, p. 11.

tuale pentru echivalența lor pe termen lung. Scopul legitim al procesului este creșterea puterii și oportunităților oamenilor offline și online. În acest fel, societatea (globală) va folosi mai bine resursele sociale, precum și creativitatea social-politică a „oamenilor". Inițiativele și acțiunile civice modelate și îmbunătățite online vor avea, sperăm, consecințe benefice offline pentru o viață mai demnă, mai realizată și mai fericită a oamenilor.

Cu toate acestea, reglementările globale și politicile de reglementare de succes sunt importante, pornind de la domenii evidente, cum ar fi managementul traficului, securitatea, managementul siguranței și trecerea la soluționarea problemelor în probleme de mediu și sănătate, precum și protecția și consolidarea statului de drept și a democrației. Într-o anumită măsură, activismul politic digital este de așteptat să funcționeze în direcția sprijinului pentru statul de drept și democrație, precum și ar trebui să sporească eficiența și impactul activismului politic tradițional. Cu toate acestea, democrația este un „concept de container": este văzută diferit de oameni diferiți în momente diferite și, prin urmare, slujirea democrației ar putea însemna lucruri diferite pentru diferiți oameni. Idealizarea democrației și a impactului digitalizării asupra democrației pot dezvolta în mod periculos forme de mari așteptări și nerăbdarea asociată care să conducă la contemplarea și asumarea unor forme de fundamentalism și concepții ale salvatorului providențial care va îndrepta rapid și eficient toate greșelile. Democrația digitală, în cel mai interesant aspect al său, este o comunitate social-politică dornică să aibă ceva în comun și să-l urmărească, de asemenea. Cu toate acestea, această deschidere minunată și un impuls comunicațional nu declanșează automat înțelegerea, toleranța și solidaritatea, care sunt de bază pentru etosul democratic.

Prin intermediul rețelelor și al comunicării ușoare, demonstrațiile virtuale se comportă în mod natural ca o *Volksgemeinschaft*, o comunitate a oamenilor, care nu este în sine ceva îngrijorător din punct de vedere democratic. Persoanele civice care activează online manifestă grija de binele națiunii prin cauze destul de la modă, unele cu orientare ecologistă (de exemplu, preocuparea de a-și șterge amprenta de carbon, de a recicla, de a respecta natura, de a salva și de a îngriji animalele, de a planta copaci, plânsul și acțiunea asupra ineficienței guvernului de a gestiona pădurile protejate din Europa de Est și România etc.). Binele neamului nu poate fi deconectat total, într-adevăr, de starea bună a

mediului natural.[64] Totuși, această orientare ecologistă este corelată și cu o „cultură a consumului redus“ în creștere.[65]

Pentru a înfățișa un anumit etos politic online, începând cu cauzele ecologiste și exagerările ecologiste, veganismul extrem, lupta împotriva creșterii animalelor, toate versiunile surprinzătoare online și offline ale unei „ideologii de viață mai simple“, să zicem, „fructarienii“, inclusiv acei radicali care mănâncă doar fructe deja căzute, pentru a nu dăuna în vreun fel plantelor și continuă cu manifestările deja existente încurentele de opinie care propovăduiesc folosirea becurilor mai slabe și consumul redus de energie sub toate formele, deși total ignorantă de testele cu bombe nucleare care nu sunt cumva (de) discutate și cu întreaga situație agravată în nenumărate feluri de agresiunea rusească asupra Ucrainei și de crizele energetice și economice asociate, nimeni nu poate evita puternicul *savoir-vivre* ecologist, online. Această dimensiune etic-ecolog-politică ia uneori aspectul propagandei, făcând online o prezență foarte puternică și extrem de variată care ia uneori direcții de argumentare religioasă, economică, sanitară, individuală sau combinată.

Cel puțin din perspectiva noastră, axată pe evaluarea demosurilor virtuale, Internetul, ca tărâm al societății consumeriste care a pornit de la „.com“ și promisiunea cornucopiei nu este dispărută, totuși această ipostază a „primului“ internet ocupă un loc al doilea Internetului dedicat în zilele noastre „furtunilor ideologice“ precum preocupările ecologiste și unei noi forme foarte specifice de responsabilitate a consumatorului. După cum s-a observat în argumentul susținut în studiul „La revedere Consumerism și deșeuri/Societatea „Bun venit“ consumului redus“, spectrul penuriei nu ne mai înspăimântă, dar spectrul risipei și al poluării este terifiant, iar aceste din urmă rele trebuie condamnate cu vehemență și intransigență.

În general, ceea ce am numit „societatea consumului redus“, succedând „societății imaginii“, este îmbrățișat de demosul virtual și, prin urmare, devine o instanță morală. Societatea consumului redus respinge și critică „violența“ și „barbarismul“ consumului, precum și formele de

---

[64] Henrieta Șerban, “From ‘Vibrant Matter’ to Ecologist Hopeand Ecologist Correctness: ‘The Righteous Consumer’ Society“, *Romanian Review of Political Sciences and International Relations*, vol. XVII, nr. 2, pp. 12-23.

[65] Henrieta Șerban, „«La revedere» consum și risipă/ «Bun venit» societății consumului redus“ (“’GoodBye’ Consumerism and Waste/’Welcome’ Society of Reduced Consumerism“). In: *Filosofie și economie*, Vol. 5, *Antropologie și comportament economic:* homo œconomicus *versus* homo reciprocans, Boșca, L. C. (Ed.). Bucharest: The Academy of Economic Studies Publishing House, 2019, pp. 238-252, 2019, 238-252).

„nebunie“ și disfuncționalitățile deșeurilor care modelează convingerile și stilurile de viață ale oamenilor prin intermediul diferitelor tipuri de ecologism (prin tipurile de energie verde, reciclare, „veganisme“ etc.). În ecologism, avem o nouă autoritate morală și aproape o nouă mitologie care capătă o anumită vehemență, atenție, cu un caracter fără compromisuri. Pentru a exemplifica și a clarifica unele aspecte deosebite, să ne referim la o recentă melodie germană celebră pentru copii, o inițiativă a copiilor (foarte semnificativă în sensul punctului pe care îl facem), difuzată de un post de radio german în preajma Crăciunului 2019, intitulată „Oma ist ‘ne alte Umweltsau“ [Bunica este o scroafă bătrână în probleme de mediu] (2019). Copiii încheie acest cântec avertizând-o: „Nu va funcționa pentru tine!“ Este foarte semnificativ faptul că copiii ne-au oferit, în acest caz, în spiritul stahanovist, un exemplu negativ care nu scăpa de vigilența moralizatoare doar pentru că este cineva foarte apropiat, o persoană care se presupune a fi dragă și o figură centrală a oricărei copilării.

Morala din acest cântec stabilește granițe clare între „noi“, simboluri ale prezentului și viitorului, și „tu“, simbolul unui trecut căzut. Aici este opusul mitului epocii de aur; avem schița mitului epocii de aur situată într-un orizont de viitor perfect. Lecția politică este că „copiii nu sunt doar viitorul, ci și cea mai bună parte a prezentului, o expresie a unei societăți civile active și revoluționare“. Cu toate acestea, principala problemă din punct de vedere democratic nu este această lecție politică, ci ideea că orice altceva decât corectitudinea ecologistă este condamnabil la extrem, la excluderea din zona de rudenie caldă și din rândurile societății decente. Și mai rău pentru viața democratică, toleranța devine o noțiune îndepărtată, care are puțin sens.

În analiza calitativă a internetului, acest consumerism redus și etica ecologistă tip New Age sunt printre cele mai puternice trăsături comune ale *Volksgemeinschaft-ului* online și o adevărată *Weltanschauung* (imagine a lumii) care decriptează vremurile contemporane. Există însă și alte trăsături interesante, printre altele, orientarea perceptibilă a individului către binele națiunii, al comunității, sau al naturii, sau al Occidentului și o admirație autentică a elitelor sub toate formele, inclusiv în manifestările culturii fanilor[66] și în fenomenele „fandom“

---

66 Henry Jenkins, „Transmedia Storytelling and Entertainment: An Annotated Syllabus“, capitol în *Entertainment Industries. Entertainment as Cultural System,* McKee, A., Ch. Collis, B. Hamley. (eds.), Routledge, 2012.

(fanii se bucură de „texte online care se bucură de consumatorii recenți“, termenul este prezent în teoriile lui Henry Jenkins) și, în proliferarea unei armate de factori de propagandă de rangul doi – influențatorii. „Noi, oamenii/ poporul (internetului)“ aspirăm în zilele noastre să fim „noi, elitele (internetului)“.[67]

Slavoj Zizek vorbește în „Freedom in the Clouds: What Is Possible and What Is Impossible Today“ despre interzicerea gândirii (interzicerea punctului de vedere diferit, sau *cancel culture*) care are loc în prezent, în moduri foarte sofisticate, prin intermediul discursurilor menite să impună individului gândurile gata recomandate (ecologism, *mindfulness*, *healthism*, consumism redus etc.)[68] sau prin rușinare, blamare, marginalizare, ostracizare indignată a celor de altă părere decât cea sancționată drept corectă oficial. Pentru Zizek, aceasta este abordarea hegeliană de bază aplicată gândirii contemporane care urmărește să includă în totalitate, în interpretarea sa a noțiunii hegeliene de „totalitate“, toate antagonismele și contradicțiile, aducându-le îndeaproape în atenție și observație, doar pentru a putea într-adevăr să-și amintească adevărata gândire; deoarece în zilele noastre reflecția personală autentică nu se întâmplă prea des. Din nou, într-o interpretare hegeliană, distorsiunea unei noțiuni devine o distorsiune constitutivă a noțiunii în sine; noțiunea nu mai este ea însăși. În mod similar, distorsiunea unui gând schimbă gândul în mai rău, iar distorsiunea gândirii schimbă gândirea în mai rău etc. Elementul „absent“ – aspectul care a fost distorsionat, înainte de distorsiune – este cel mai relevant.

Zizek dă exemplul chelnerului care spune: „Nu avem frișcă pentru cafea, doar lapte, așa că lasă-mă să-ți aduc cafea fără lapte“, interpretat într-o manieră ideologică. Deci, de ce să nu considerați aceasta o simplă greșeală? S-ar fi putut, dar este într-adevăr o manieră de a îmbrăca o impunere („Tu vei bea o cafea simplă“) în aparență de bunăvoință, informare, transparență etc. Iată cum câștigă intruziunea ideologică, în această epocă care „se păcălește mult“ și care este postideologică, adoptând forma șantajului intelectual. Cum ai putea să ceri altceva decât, să spunem, „cafea simplă“, ca în exemplul de mai sus, când, lucrurile au fost explicate atât de frumos, cu o atitudine atât de drăguță? Nu este Orwell, nu este „poliția gândirii“, dar este un dictat subtil și înfiorător.

---

[67] *Ibidem*.

[68] S. Zizek, “Freedom in theClouds: What Is Possible and What Is Impossible Today;“ 2015, https://www.youtube.com/watch?v=ppyE2idTxJQ&ab_channel=UICInstitutefortheHumanities.

Șantajul intelectual, spune Zizek, este de a accepta (într-un mod simplist sau nesimplist) gândurile gata făcute ca singura dovadă posibilă a gândirii.

Din această perspectivă, se poate discerne online un fel de „șantaj" intelectual propagandistic menit a impune gânduri specifice și discursuri specifice alungând și rușinând diferitele direcții de gândire, diversitatea de gândire și, în consecință, rușinând orice încercare de a descrie realitatea sincer și în complexitate (și nu în manieră propagandistică dihotomică: de exemplu, recent, „Putin" și „putiniștii" sunt de blamat pentru toate în vremurile noastre, atunci când nu sunt „Trump" sau „China") iar aceste gânduri gata-recomandate fac în cele din urmă imposibil de descris blocajul contemporan în mod lucid și onest creând o situație care nu este benefică pentru democrație. Avem nevoie de pesimism în teorie și de optimism în practică, așa cum a formulat Zizek.

Toate aceste trăsături – orientarea către comunitate (*Volksgemeinschaft*), preocuparea pentru binele națiunii și pentru elite – conduc la un anumit spirit stahanovist și o anumită nemulțumire față de democrație, care nu sunt atât de dramatic-negative luate în micro (în cazul aspirațiilor și pretențiilor discrete ale individului care-și asumă un plan de viață personal disciplinat, de consum redus și de „pâră" democratică continuată a tot ceea ce consideră periculos) dar adăugate peste o mișcare generală către o lume mai autocrată avem ceva teribil – iar analistul poate să ia în considerare apariția unui tip de fascism (online) și a unui potențial pericol considerabil pentru democrație (și într-o măsură relativ mai mică și pentru capitalism).

Un aspect serios al acestui potențial pericol este și cultura politică liberă a formatorilor de opinie de pe internet care mențin discursurile politice online și offline la un nivel foarte scăzut de aproximări la realitate și cu confuzii conceptuale care nu sunt benefice pentru democrație. Democrația are nevoie de cetățeni care sunt suficient de activi și educați pentru a înțelege, de exemplu, ideea paradoxală că democrația este cel mai prost regim politic, dar cel mai bun pe care îl putem avea, nu în termeni de dispreț și respingere, ci în termeni de apreciere. Iar acest tip de demos are nevoie de cultivare; care nu apare și care nu continuă să se manifeste de la sine. Pe aceeași idee: din moment ce adevăratul mediu al ființei umane este cultura, tărâmul online lipsit de cultură politică democratică calitativă este nefolositor pentru viața democratică.

Temele conexe ale demosurilor virtuale și ale democrației digitale ar trebui investigate și în raport cu tema privind calitatea informațiilor online și offline. Problema de bază aici este că demosurile care nu pot discerne, decide sau selecta informații calitative din informațiile discutabile (în ansamblu sau la o majoritate semnificativă a indivizilor care le compun) devin simple populații și, în consecință, oamenii, sau majoritatea dintre ei, tind să întreprindă declarații „cool" gata-făcute ca „lege" după care trebuie să trăiască. Da, ar trebui să ne îngrijorăm și de demosul care interzice dreptul la opinie celor care gândesc altfel decât o majoritate care este un destinatar dornic de propagandă și atitudini autocratice; aceștia sunt mai degrabă o populație amorfă cu reacții viscerale, nu cu demonstrații democratice (fie că se manifestă prin intermediul mass-media online sau offline) și acțiunile acestora nu sunt și demonstrațiile cetățenilor de care are nevoie democrația.

Digitalizarea și existența digitală, ca parte semnificativă a vieții de zi cu zi, vor modela domeniile vieții sociale, restructurarea societății pe baza facilităților oferite de infrastructura tehnologică digitală mai nouă, cu un mare impact asupra percepțiilor politice ale oamenilor și asupra agora democratică. Cu toate acestea, nu ar trebui să îmbrățișăm determinismul tehnologic, iar în viitorul apropiat educația pentru democrație ar trebui să includă acest aspect important al refuzului determinismului tehnologic, presupunând viziunea optimistă că tehnologia va face automat atât de multe lucruri posibile și că toate problemele vor fi depășite.[69] Dimpotrivă, în perspectivă pesimistă[70], specialiștii și cetățenii consideră că în spatele apariției unui instrument neutru se ascunde un pericol teribil, o consecință tehnologică neintenționată, îngrozitoare mai ales în combinație cu slăbiciunile și defectele umane, care vor înstrăina grav poporul, orice inițiativă și va fi afectată solidaritatea, pe de altă parte.

Atât luciditatea și cultura civică a fiecărui cetățean, cât și educația[71] pentru democrație în viitorul apropiat ar trebui să pună accent pe responsabilitatea factorului uman față de tehnologie. Raționalismul tehnologic ar trebui modelat în fiecare etapă de dezvoltare de viziunea umană,

---

69 M. Adams, Prins Corien. "Digitalization through the Lens of Law and Democracy", EE Elgar Online, 2017, p. 14.

70 *Ibidem*.

71 În România, în contextul deficitului bugetar, se taie bursele de merit, o acțiune cu impact bugetar nesemnificativ, dar cu impact teribil pentru încrederea în guvernanți, în viitorul țării, în democrație.

de intenția umană, de rațională umană și, de asemenea, de responsabilitatea reprezentanților, a factorilor de decizie, a agenților de implementare a politicilor, a diverșilor specialiști și a cetățenilor.

Demosul virtual este comparabil în acest sens cu genul propriu-zis de demos și cu genul ideal, demosul democratic (rațional, conștient, rezonabil educat și angajat), capabil să-și asume oportunitățile și responsabilitățile pe care le implică instrumentele tehnologice. Într-adevăr, după cum au observat și cercetătorii Maurice Adams și Corien Prins în studiul lor, tehnologia ar trebui tratată în situația sa dual ă ca fiind cauza și efectul schimbării societale. Relațiile sociale, economice și tehnologice sunt modelate de progresul tehnologic și producătorii de progrese tehnologice în funcție de interese și nevoi specifice.

Rolul politicienilor și al poporului (ca inimă și motor al oricărui tip de democrație) este de a veghea că tehnologia răspunde nevoilor și intereselor susținute este de factorii social-economici și tehnologici într-o manieră care nu este contrară democrației sau *de*-legitimatoare pentru democrație. De exemplu, digitalizarea în sine nu poate face responsabili pe reprezentanți și pe factorii de luare a deciziilor, dar ar putea facilita și spori responsabilitatea dacă oamenii decid să fie mai responsabili decât înainte sau dacă decid să înceapă să fie responsabili dacă nu au fost înainte. Același lucru este valabil și pentru transparență.[72] Tehnologia creează astfel de oportunități pentru democrație, dar nu oferă aceste rezultate dacă oamenii nu doresc (mai multă) responsabilitate sau (mai multă) transparență.

Este „noi, poporul“ un alternativ pentru „noi, cetățenii“? Urmând această idee privind responsabilitatea, putem observa că un guvern (și nu reprezentanți individuali sau cetățeni discreți) ar putea decide să folosească tehnologia pentru democrație sau pentru a menține o cultură a secretului și privilegiului. Digitalizarea, în general, descurajează această orientare către secret, inegalitate și discriminare. Este nevoie de mult mai mult efort pentru a adăposti oamenii de informațiile sensibile, pentru a crea un mediu mai puțin responsabil și mai puțin transparent

---

[72] În acest sens putem comenta încercările albaneze de a ameliora corupția națională prin instaurarea unui ministru sau prim-ministru IA. V. „Albania appoints world's first AI-made minister“, cf. https://www.politico.eu/article/albania-apppoints-worlds-first-virtual-minister-edirama-diella/Această IA, care se va ocupa de corectitudinea licitațiilor, nu are nicio șansă într-un mediu care va lua toate deciziile pentru a-i limita impactul, în condițiile în care va depinde de acele decizii. Iar dacă nu va depinde de acele decizii ce alte efecte secundare neintenționate și nedemocratice ar putea apare? Nu putem ști care anume dar putem miza pe emergența acestora, căci nu tot ce este rațional este și democratic.

și pentru a diminua sau pentru a crește oportunitățile oferite de digitalizare cetățenilor decât pentru a oferi transparență, informații și oportunități. Cu toate acestea, cetățenii ar trebui să fie conștienți și educați în ceea ce privește aceste oportunități de a ști ce să ceară și cum să decidă în cel mai bun interes democratic al lor, ca cetățeni, iar guvernul ar trebui să fie la fel de conștient și educat pentru a decide în favoarea funcționalității democratice, a eficienței și a statului de drept. În acest sens, deocamdată, demosul virtual nu este tocmai un *demos*, al cetățenilor, deși, având în vedere determinarea corectă, voința și condițiile politice (democratice) ar putea deveni una.

Tehnologia aduce oportunități care trebuie înțelese pe deplin pentru a fi folosite la maximum. Înțelegând aceste oportunități, cetățenii pot prefera anumite atitudini și moduri de operare față de altele și pot întreprinde acțiunile necesare pentru a crește nivelul de transparență și responsabilitate, de exemplu, chiar și atunci când factorii de decizie nu arată suficientă bunăvoință în acest sens. De asemenea, speranțele sunt mari cu privire la insula Sensay, „o micronație suverană din arhipelagul Filipine, guvernată de un Consiliu AI, modelat după cei mai mari lideri din istorie. Produs de Wisdom Engine proprietar Sensay, guvernul îmbină rațiunea stoică, compasiunea pentru drepturile omului, previziunea strategică și curiozitatea științifică în fiecare decizie. Existăm pentru a dovedi că inteligența artificială etică și demnitatea umană pot prospera împreună – creând politici care protejează natura, hrănesc inovația și ridică potențialul fiecărui rezident. De la microrețele regenerabile până la laboratoare de cercetare deschise, Sensay Island este un laborator viu în care imposibilul devine obișnuit și progresul este măsurat prin înțelepciune la fel de mult ca și prin tehnologie“.[73] Încercând să mă informez pe site, discut cu Marisol Reyes, Director of Tourism & Cultural Affairs, SensayIsland, care nu este exclus să fie la rândul său o IA, sau să lucreze cu o inteligență artificială într-un mod foarte strâns (dar considerând rapiditatea răspunsurilor și descrierea stărilor emoționale înaintea fiecărui răspuns, spre exemplu, este o IA, oricum un algoritm de o calitate incredibilă), care îmi indică sistematic ceea ce face modelul de guvernare al insulei un model unic. În primul rând, cadrul constituțional constă într-o codificare legislativă a guvernării prin IA cu o atenție deosebită pentru protejarea drepturilor omului. În al doilea rând, luarea deciziilor este hibridă, constând într-o colaborare între

[73] https://www.sensayisland.com/.

Consiliul de inteligențe artificiale modelate după mari (și „luminoase") personalități istorice și consilii consultative umane. A treia caracteristică se referă la mecanismele de transparență guvernamentală, care cer ca deciziile luate de IA să fie *explicabile*. În fine, există protecții democratice (democratic safeguards) care permit implicarea unor organisme umane în luarea deciziilor și anularea unor prevederi considerate de aceste organisme umane greșite.

Președintele este Marcus Aurelius (varianta IA), membru al Consiliului (bazat pe filosoful-rege roman Marcus Aurelius), ghidează funcția executivă generală a guvernului. Rolul președintelui IA este de a modera discuțiile Consiliului, de a căuta ajungerea la consens și de a se asigura că fiecare decizie este aliniată cu principiile de bază ale Cartei cu rol de Constituție[74]. Această IA este călăuzită (animată) de filosofia stoică, punând accentul pe elaborarea rațională a politicilor, virtutea și serviciul pentru binele comun.

Ministrul de Justiție este Nelson Mandela, o IA constituită după modelul personalității lui Nelson Mandela care urmărește bunul mers al justiției, respectarea drepturilor civile și integritatea procesului legal (acel *due process* din literatura juridică anglo-saxonă). Funcționează ca gardian al egalității și al domniei legii. Oferă sfaturi consultative în toate situațiile de implementare a legii și se asigură că noile legi și toate acțiunile de implementare legislativă susțin drepturile omului. De asemenea, are rol de mediator și duce mai departe moștenirea de corectitudine, reconciliere, compasiune a lui Nelson Mandela aplanând conflictele și protejându-i pe marginalizați. În procedurile juridice această IA se implică pentru a se asigura că deciziile sunt drepte și pline de compasiune. Nu este clar cum ar putea o IA să se asigure că oferă compasiune sau milă (*mercy*).[75] Nu este clar cum poate oferi empatie, cum va înțelege tragedia și complexitățile existenței umane mereu sub presiuni și tensiuni distorsionante. Acest aspect ar fi interesant de explicat pentru a modera excesiva neîncredere în IA, considerând că atât încrederea excesivă, cât și neîncrederea excesivă sunt dăunătoare. Oricum criticii nu iau în seamă aspectul conlucrării cu organisme consultative

---

[74] Vezi „Foundational Charter of SensayIsland", https://www.sensayisland.com/foundational-charter-of-sensay-island.pdf, site consultat la 30 septembrie 2025.

[75] V. și Graham Barlow, „This island is getting the world's first AI government, but I've read this story before – and it doesn't end well", https://www.techradar.com/computing/artificial-intelligence/this-island-is-getting-the-worlds-first-ai-government-but-ive-read-this-story-before-and-it-doesnt-end-well, accesat la 30 septembrie 2025.

umane, ori atenția constituțională pentru transparență guvernamentală într-un sens foarte serios, elemente care nu mai califică guvernarea insulei drept o guvernare exclusiv IA.

Ministrul Afacerilor Externe este o IA creată după personalitatea care a fost Eleanor Roosevelt. Se ocupă cu diplomația, relațiile externe și promovarea drepturilor omului, susținând prietenia internațională și cooperarea, negociind înțelegeri și schimburi culturale pe linia valorilor pe care le promovează acest guvern. În interiorul societății, ministrul de Externe monitorizează viața demnă și drepturile rezidenților, urmând acea dimensiune a personalității lui Eleanor Roosevelt care era interesată de universalitatea drepturilor omului. Secretar de stat pentru mediu (dacă va fi cazul[76]) va avea sarcini de protecția mediului și dezvoltare durabilă. IA cu aceste responsabilități este modelată având ca inspirație ecologista („conservaționista") Rachel Carson care va urmări ca sănătatea ecosistemului să fie avută în vedere în toate deciziile guvernamentale. Sfaturile oferite vor informa politicile de mediu legate de resursele naturale, climă și viața sălbatică, pe principiul că umanitatea trebuie să trăiască în armonie cu natura.

Alan Turing, un pionier în ingineria computațională și studiile de IA (vezi „testul Turing"), este modelul pentru IA ministru al Științei și Inovării (dacă va fi cazul[77]) răspunzând de infrastructura tehnologică, cercetare, educație, asigurând integritatea sistemelor de IA și acționând și în calitate de consultant în materii de inovare, în spiritul eticii și interesului public. Se precizează că deși nu ocupă un loc în Consiliu, este un consilier foarte important. Dar de ce nu ocupă un loc în Consiliu? Oare această Wisdom Engine a decis matematic un număr optim fix de locuri pentrul a se putea lua decizii cu o anumită rapiditate?

Există și alți consilieri adiționali, lideri IA responsabili pentru domenii precum sănătatea (IA modelată după Florence Nightingale), sau Consilierul IA pentru Cultură modelat după Confucius și probabil vor fi și alții, se stipulează, după nevoile societale. Orice extindere a consiliului se va face în acord cu procedurile stabilite prin Cartă (Constituție), fiind necesar consensul membrilor existenți și aprobarea organismului uman format din rezidenți care supraveghează activitatea Consiliului format din IA. Toți consilierii IA au status egal, doar că în cazul unui vot indecis, cu voturi egale pentru „da" și „nu", votul președintelui este decisiv.

---

76 Oare de ce se pune problema așa?
77 *Idem.*

Desigur, testul timpului este important. Vom vedea în timp dacă transparența și responsabilitatea acestei bune guvernări digitale se menține, dacă personalitățile acestor IA se mențin în timp, dovedind prin decizii confirmări ale virtuților dominante pentru care au fost selectate, dacă la un număr mai mare al populației (când oamenii vor mai prinde curaj, ori, mai ales, în eventualitatea nefericită a izbucnirii unui război mondial când mulți își vor căuta, poate, refugiul acolo) dacă această guvernare va face față. Și vom vedea cum va face față la acțiuni de *intelligence* și propagandă când, posibil, statele naționale guvernate tradițional, marile puteri ale zilei, s-ar putea îndrepta cu invidie spre descurajarea acestei noi opțiuni.

O întrebare este de ce oamenii sunt denumiți „rezidenți" și nu „cetățeni" în această constituție. Oare este aici o scăpare, o negare a modelului republican, o clară indicare a unei atitudini ușor condescendente față de oameni (rezidenți sunt numiți și pacienții într-un azil, spre exemplu)? Sau poate tocmai această observație este marca unei neîncrederi umane în IA pe care va trebui s-o corectăm, pentru că vom avea toate motivele corecte, în viitor.

Acesta pare un caz ideal convingător prin atenția față de drepturile omului, demnitate, respect, sustenabilitate și mai ales transparență reală în guvernare tradusă în îndatorirea legală a a *explica* fiecare decizie luată ce afectează un om *în limbaj simplu*. Este foarte important acest aspect căci adesea deciziile nu sunt explicate și individul depinde major de un avocat pentru a face un apel în cazul unei decizii pe care o consideră injustă din partea unei curți, depinzând de un avocat adesea și pentru a înțelege ce spun termenii specializați prin care este sentința respectivă transmisă.

Ceea ce oamenii numesc în zilele noastre *e-rulemaking* nu este nici foarte benefic, nici foarte democratic în absența unei culturi democratice și a unui organism civic participativ activ și educat. În raport cu această stare de fapt, este important ca cetățenii, precum și guvernul democratic să devină mai sensibili la problemele complexe de confidențialitate, stigmatizare, discriminare sau inegalități agravate, care pot apărea ca consecințe nedorite și necesită o reglementare mai eficientă și mai nuanțată a datelor mari în acest sens. Acțiunile civice și participarea ar trebui să abordeze și aceste noi căi online, aspecte și provocări ale vieții socio-politice, asumând oportunități pentru democrație.

Democrația digitală este potențial un factor care se așteaptă să crească cooperarea și a demonstrat acest lucru în mai multe ocazii. Cu toate

acestea, aspectul cheie este că cetățenii și guvernele deopotrivă trebuie să dea prin atitudinile lor, prin deciziile și acțiunile lor – ca demonstrații tradiționale și digitale – orientarea corectă către accentul rawlsian pe corectitudinea întreprinderii sociale, ca fundație pentru democrația noastră contemporană cu dimensiuni digitale.

În ce măsură democrația digitală devine în cele din urmă aspectul principal al democrației contemporane? Întrucât democrația digitală este în stadiu în curs de dezvoltare aproape în toată lumea, întrebarea este importantă, dar retorică. Dar ce înseamnă asta, în mod specific, pentru democrație și pentru „noi, oamenii", demos-ul?

Într-un fel, nimic nou sub soare, așa cum a subliniat Aristotel, împreună este natura noastră și este demonstrată în numeroase manifestări. Cu toate acestea, unirea nu duce „în mod natural" la interacțiuni democratice, solidaritate și responsabilitate unul față de celălalt. Tehnologia este aici pentru a ajuta această caracteristică socio-politică a apetitului uman pentru unire. Unirea digitală nu face decât să completeze comunitatea reală în aceste vremuri de fluiditate postmodernă, viteză și lipsă de timp. Și există o tendință firească a lui *zoon politikon* de a deveni politic, în primul rând, în ceea ce privește tendința către instituirea și păstrarea unei anumite ordini de lucruri, tradusă în norme, coduri și legi, instituții decizionale și ierarhii care stabilesc ordinea și direcția acțiunii. Toate aceste aspecte au manifestare digitală și chiar ar putea permite o multitudine de manifestări digitale.

Ideile „republicane" despre viața publică și luarea deciziilor publice rămân încă un standard democratic dezirabil. Apare și demosul virtual – nu la fel de mult ca o umbră, în sensul unei realități slabe, ci mai degrabă în sensul dublului demosului tradițional, mai vocal, mai activ și mai eficient decât acesta din urmă. Treptat, devine o realitate foarte puternică pentru democrația contemporană, nucleul și ținta comunicării politice. Unele dintre trăsăturile demosurilor digitale sunt deja republicane. Ei subliniază tendința de a îmbrățișa activismul civic și îndatoririle civice. Rețelele de socializare și, în general, toate mijloacele de comunicare online sunt cu zumzet de acțiune civică: de la petiții pentru cauze ecologiste până la filantropii. Acțiunea pentru drepturile individuale pare să ocupe un loc al doilea, deși acesta este un aspect dificil de cuantificat cu precizie, mai ales când se ține cont de sensibilitățile contemporane privind drepturile minorităților sexuale. Totuși, acțiunile identificate mai sus ca trăsături specifice pentru eventualele demo-uri online ale cetățenilor (ideal) sunt mai degrabă consecințele unor diverse entu-

ziasme destul de nestructurate și, deși nu duc lipsă de forță, astfel de entuziasme nu sunt chiar calificabile drept cetățenie, ceea ce implică și privilegiază acțiuni bazate pe valori și principii democratice profund înțelese și asumate.

Una peste alta, online-ul este parțial un tărâm etic, de parcă excepționalul concept kantian de public ar fi câștigat un spațiu favorabil pentru manifestare, în ceea ce privește aceste acțiuni civice ale organizațiilor, întreprinderilor sau principiilor sociale și ecologiste, de exemplu. Afișate „în aer liber", împotriva risipei „netizenilor" care scrutează, cauzele și acțiunile propuse online pentru sprijin capătă o calitate imperativă și fac de rușine potențialele părți neinteresate. În același timp, este extrem de greu de decis dacă astfel de manifestări online sunt mai caracteristice demosurilor virtuale decât manifestărilor de ură, xenofobie și, în general, de forme antidemocratice de exprimare și afirmare. Cu atât mai mult, online-ul este într-o dinamică perpetuă și este întotdeauna „loc" pentru un impact nou și puternic – fie pozitiv, fie negativ.

Speranța și potențialul unei mai multe transparențe întâlnesc o realitate a controlului care moderează și (în cel mai bun caz) transparența. Dar am putea susține pe bună dreptate că avem mai puțină transparență? Sau, poate, există o educație insuficientă pentru transparență și implicit o cerere mai puțin eficientă de transparență și o normă mai puțin interiorizată pentru transparență?

Va fi democrația în cele din urmă mai vulnerabilă prin digitalizare? Cu toate acestea, aparenta „putere pentru popor/oameni" adusă de digitalizare arată diferit atunci când vedem lucrurile din perspectiva unui control mai eficient (un panoptic), opusă perspectivei participării și activismului sporit? Acolo unde există puterea de mobilizare, în centrul ei se află puterea de manipulare, cel puțin într-o stare latentă.

Democrația nu poate supraviețui fără cunoștințe de bază despre democrație în termeni de scop, așteptări rezonabile, instituții și rolurile lor, informații și adevăr, precum și gândire critică și atitudini civice. Educația ar trebui să adapteze tărâmul virtual pentru a prezenta provocări și să devină educație pentru utilizări și scopuri de informare, digitalizare, drepturi și obligații digitale, în acest fel reînnoind interesul civic global și solidaritatea.

Ar putea democrația digitală să supraviețuiască fără adevăr în culmile tulburătoare ale vântului înșelător? Conștientizarea pericolelor și scopurilor împreună cu educația civică și conștientă pare răspunsul.

Oameni care nu vor să-şi dea vieţii un scop, care pierd din vedere rolul valorilor, care nu cred că alegerile lor zilnice nu pot fi un demos (virtual sau real) şi rămân o populaţie.

Online sau offline, suveranitatea populară pleacă de la capacitatea de a face alegeri conştiente, democratice şi rezonabile, de la o educaţie pentru etosul democratic şi pentru sensul de a fi autonom sau independent. Dacă un fel de socialitate vine fără efort, aproape ca un reflex, calitatea sa democratică nu apare doar în absenţa unei educaţii pentru cultura civică democratică, pentru drepturi, pentru responsabilitatea faţă de sine şi pentru ceilalţi şi pentru capacitatea de a stabili şi urmări scopuri personale care nu sunt crude, umilitoare sau distructive pentru alţii.

În cele din urmă, cu cât *demosul virtual* îşi asumă mai mult atitudine şi acţiune democratică, ca o continuare puternică a manifestărilor demosului tradiţional (sau în loc de acesta), creează un impuls, insuflând obiceiuri şi standarde democratice puternice, impune cetăţenia, susţinând speranţa infuziei online-ului cu aspecte şi elemente mai semnificative pentru cultura democratică, aşteptări şi norme, transformând toate acestea într-o realitate democratică, în cele din urmă, recunoscută.

κυβερνάω (*kybernáô*): o privire succintă asupra teoretizării bunei guvernări

În ştiinţele politice astăzi concură drept sinonime noţiunile de „guvernanţă“ şi „bună guvernare“. Conotaţiile negative ale primului termen (din sfera de semnificaţie a ideii de conducere, sau şi de grijă pentru unul sau mai mulţi minori sau imaturi de orice vârstă, învăţăcei etc.) sunt clare. De aceea preferinţa pentru sintagma „bună guvernare“ este justificată, este democratică, fiind chiar o corectă preferinţă etică. Extrem de sugestivă pentru o bună guvernare este imaginea bunei cârmiri a unei nave pe mare (*κυβερνάω*), ferind-o de stânci şi de orice alte pericole şi asigurându-i un avans maxim cu un consum cât mai mic, imagine conformă şi cu etimologia implicată pentru *governance* pe care alegem să-l traducem prin sintagma „bună guvernare“.[78] Interesant este că şi termenul „cibernetică“, la rândul său, este derivat din

[78] Este şi punctul de plecare pe care îl alege şi Andrei Marga, în substanţiala sa cercetare intitulată *Guvernanţă şi guvernare* (Un viraj al democraţiei?) publicată la Editura Compania (Bucureşti, 2013).

κυβερνάω (*kybernáô*) cu trimitere la studiul sistemelor de comunicare și control, făcând de asemenea o paralelă cu modul în care un cârmaci conduce o navă, ceea ce este extrem de adecvat pentru tematica „bunei guvernări digitale", în general.

Anterior, în cartea *Neopragmatism și postliberalism*[79] am evidențiat problemele etico-democratice asociate unui alt termen care a apărut în practica și teoretizarea guvernării, și anume, „guvernabilitatea" cu semnificația guvernării mai lesnicioase a maselor, vehiculat și analizat și în corelație cu fenomenele conexe pandemiei de Covid-19. Termenul „mase" folosit aici în loc de cetățeni este intenționat. Studiile și discursurile politice poate foloseau ocazional sau consecvent „cetățeni", dar nu este important acest aspect, prin raportare la a identifica drept țintă a guvernării guvernabilitatea guvernaților, fie și între alte finalități mai etice, mai legitime și mai democratice. Finalitățile societale sunt ceea ce contează în buna guvernare, iar caracteristicile călăuzitoare pentru bune finalități sunt bunele practici societale, ale guvernanților și ale guvernaților, deopotrivă: participare (stimulată și asigurată de guvernați, inclusiv prin atenția pentru feedbackul societal), domnia legii (*rule of law*), transparența, „responsivitatea" (un termen forțat, care nu există în limba română, dar justificat pentru a reda noțiunea de *responsiveness* din limba engleză, adică instituțiile și procesele implicate în guvernare iau în seamă consideră și răspund solicitărilor tuturor guvernaților, corect, în timp util, cu bună credință etc.), orientarea către consens, echitatea și incluziunea socială, eficiența și, ca nuanță, producerea de rezultate în mod adecvat cererii din partea societății, în timp util și cu folosirea optimă a resurselor, și răspunderea (*accountability*), adică și guvernanții, individual, dar și instituțiile implicate în actele guvernării trebuie să răspundă pentru deciziile luate, pentru practicile promovate și pentru consecințele acestor decizii, acțiuni desfășurate, practici încurajate.[80]

Într-adevăr, este total justificat să recurgem la sintagma „bună guvernare"[81] care trasează din start semnificația unei orientări spre bune

---

[79] Henrieta Anișoara Șerban, *Neopragmatism și postliberalism. Un* Weltanschauung *contemporan*, ediție bilingvă, în limba română și în limba engleză, București, Ed. Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu" al Academiei Române, 2021.

[80] V. și Henrieta Anișoara Șerban, *Esse est percipi: Governance, transparency and the democratic persona*, „Appraisal" (revista Forumului britanic pentru personalism), Newsletter, nr. 5, oct. 2011, pp. 2-4.

[81] V. și Henrieta Șerban, *Good Governance: Art, Craftand Accountability*, "Indian Journal of applied Research", 1 noiembrie 2014 (ISI; DOI: 10.15373/2249555X).

rezultate, bune practici şi *accountability* (un termen care semnifică atât răspunderea, cât şi responsabilitatea[82] actelor şi deciziilor guvernării). Proclamarea „competitivităţii ca scop", alături de domnia legii, eficienţă, transparenţă şi responsabilitate, stat de drept, între principalele trăsături ale bunei guvernări pot fi asociate benefic cu desemnarea pieţei ca regulator al activităţilor, evaluarea echilibrului bugetar ca indicator de dezvoltare, urmărirea criteriilor de performanţă cu claritate şi consecvenţă calitatea managementului, prevalenţa apelului la restructurări faţă de apelul la reformă (pentru a nu aduce atingere predictibilităţii funcţionării statului şi a guvernării).[83]

Un alt aspect crucial pentru buna guvernare este aspectul meritocraţiei, mai ales când este promovată consecvent, constatabil practic, nu doar ca artificiu retoric, dar şi concomitent cu atenţia pentru promovabilitate, dinamică socială, acces, transparenţă, stimularea participării, inclusiv prin meritarea respectului guvernaţilor şi prin respect pentru cetăţeni.

Teoriile despre guvernare (teorii care urmăresc garantarea bunei guvernări, dialogul despre buna guvernare sau diagnosticarea guvernării) sunt diverse şi este greu să le sintetizăm într-un unic standard teoretic.[84] „Teoriile de garantare a bunei guvernări, de obicei, se bazează pe explicaţia cauzală şi pe standardele de excelenţă pe care teoreticienii din această categorie le susţin. Totuşi, argumentăm în această carte că teoria garantării este doar începutul investigaţiei şi că o teorie folositoare merge mai departe facilitând dialogul cu şi diagnoza unor diverse situaţii concrete de guvernare. Teoriile critice şi instrumentale sunt în mod deosebit utile în acest scop. Analiza critică poate fi de ajutor celor care utilizează teoriile bunei guvernări pentru a reflecta

---

[82] Henrieta Anişoara Şerban, *Liberalism and "Governance",* „Romanian Review of Political Sciences and International Relations", vol. VIII, nr. 1, 2011, pp. 115-124, EBSCO, Index Copernicus, DOAJ. ISSN online: 2285-2107 ISSN print: 1841-2300; Viorella Manolache, Henrieta Şerban, *The European Model of Governance*: *Pastorate* and/or *Good Governance,* în Analele Universităţii „Ovidius" din Constanţa – *Seria Ştiinţe Politice,* Annals of the „Ovidius" University of Constanţa – *Political Science Series,* Volume 1 / 2012, pp. 129-139; ISSN 2286-315X SCIPIO, INDEX COPERNICUS, CEEOL, http://www.ceeol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=69f4b3e5-1b67-4a5a-8ee6-cfcf7a6d491c&articleId=89f61436-19b7-4372-a073-2ac7588ce489 şi S. L. Tudor, A. M. Popescu, *E-Inclusion Versus Digital Divide – A Challenge for Romanian Educational System within the Context of Coronavirus Pandemic Growth*, „Journal Plus Education", Vol. XXV, No. 1, 2020, pp. 374-381.

[83] Andrei Marga, *Guvernanţă şi guvernare (Un viraj al democraţiei?)*, Bucureşti, Editura Compania, 2013.

[84] Christopher Ansell, *Rethinking Theories of Govenance*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023.

critic asupra problemelor etice și politice cu care toate eforturile de bună guvernare se confruntă în timp ce analiza instrumentală poate contribui la identificarea factorilor de succes sau eșec dintr-o anumită situație de guvernanță".[85]

Digitalizare și digitizare (informatizare integrată național)

Un fenomen destul de frecvent este acesta care face ca termenii de interes să primească multiple definiții după perspectivele și modul de înțelegere al diverșilor specialiști. Este un semn al preocupării specialiștilor, dar și al preocupării societale cu privire la digitalizare, în cazul nostru. Avem ca termeni specializați și concurenți termenii „digitalizare" și „digitizare". În acest caz, nu este vorba de a alege în mod motivat un termen în defavoarea altuia, ci de a-i defini și înțelege corect. Brennen și Kriess[86] definesc digitalizarea prin comunicare digitală (online), importantă din perspectiva impactului pe care îl are media digitală asupra caracteristicilor vieții sociale, politice, economice, culturale contemporane. O definiție a digitalizării evidențiază „utilizarea tehnologiilor digitale pentru a schimba un model de afaceri și pentru a oferi noi oportunități de venituri și de creare de valoare; este procesul de trecere la o afacere digitală", ceea ce se poate adapta și la statul național, statul național putând avea prin digitalizare o primă mai bună perspectivă de ansamblu pentru administrarea problemelor de stat, guvernare securitate și control. Cetății pot avea un acces mai simplu la anumite informații și programe socio-politice, culturale sau educaționale, în măsura în care există o suficientă „alfabetizare" digitală.

Orice demers digital presupune realizarea unor prealabile procese de digitalizare, și de digitizare, care conturează transformarea digitală a vieții omenești.[87] Digitalizarea presupune digitizare, adică o conversie a documentelor și tehnologiilor analogice în digitale. Digitizarea reprezintă o primă optimizare la nivelul managementului datelor. Digi-

---

85 *Ibidem*, p. 191.

86 J. Brennen, Daniel Kreiss, „Digitalization", *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*, 2016, pp. 1-11, 10.1002/9781118766804.wbiect111.

87 Thomas Ritter, Carsten Lund Pedersen, „Digitization capability and the digitalization of business models in business-to-business firms: Past, present, and future", *Industrial Marketing Management*, Vol. 86, 2020, pp. 180-190.

talizarea este mai amplă și mai profundă și se referă la procesele de utilizare a tehnologiilor digitale și a datelor digitizate pentru a crește performanța și eficiența activităților desfășurate.[88]

Transformarea prin digitalizare schimbă esențiale ale vieții sociopolitice. Este creat un mediu nou pentru activitatea umană. Ca o parafrazare a maximei lui McLuhan „mediul (canalul de comunicare) este mesajul", putem spune că digitalizarea este mesajul, implicând schimbări profunde în profilul, rolurile și rezultatele funcționării societății, sub toate aspectele, și a statului contemporan. Ca urmare a digitalizării, concepțiile sociale, politice și modul de trai sunt influențate în toate domeniile de activitate și existență umană.

Buna guvernare digitală

Preocuparea pentru buna guvernare digitală este presantă. Statul național contemporan nu mai poate evita devenirea sa ca stat digital și societatea umană în întregime este nevoită să-și administreze revoluția informațională pe care o trăiește în mod coordonat, integrat, eficient și, să nu uităm, benefic pentru deziderateleе democratice și pentru valorile perene ale umanității: pace, bunăstare, respect mutual, libertate, cunoaștere, dezvoltare, prosperitate, bunătate, solidaritate, speranță, fericire (probabil chiar în această ordine).

Așadar, în mod firesc, intituțiile internaționale și nu doar statele naționale se preocupă de buna guvernare digitală. Consiliul Europei dedică atenția acestui aspect în documentul intitulat chiar „Digital Governance"[89], pornind de la ideea că societatea digitală se bazează pe, contează pe și depinde de o „guvernare sănătoasă" (*sound governance*). Digitalizarea se realizează în corelație cu evoluțiile rapide ale tehnologiei cu promisiunea unor beneficii corelate cu stimularea inovărilor, a dezvoltării economice și a sustenabilității. Totodată, Consiliul Europei evidențiază că transformarea digitală pe care o urmărim în dezvoltare și la care contribuie atât instituțiile, guvernele, cât și cetățenii trebuie structurată și reglementată astfel încât să se asigure o abordare care să

---

[88] V. Dana Rad, Anca Egerău, „Digitizare, digitalizare și transformare digitală din perspectivă sociologică, psihologică și educațională" https://www.businessagency.ro/digitizare-vs-digitalizare/, accesat la 24 iulie 2025.

[89] https://www.coe.int/en/web/digital-governance/overview, accesat la 21 iulie 2025.

păstreze în centrul preocupărilor omul[90]: o abordare sigură, inclusivă, sustenabilă, care protejează democrația și respectă drepturile omului.

Fie ca o prelungire a drepturilor omului, fie ca un complement al acestora, vor trebui definite și garantate „drepturile digitale", pe care Consiliul Europei le proclamă deja ca esențiale pentru toți cetățenii și guvernele europene[91] deopotrivă, luptând să asigure accesul tuturor, abilitățile digitale necesare tuturor pentru a se putea descurca și implica și în mediul digital. În acest sens, cadrul regulativ, programele educaționale și protejarea drepturilor omului online sunt două dimensiuni esențiale, iar Consiliul Europei dovedește preocupări și acțiuni perseverente în toate aceste direcții.

Guvernarea digitală presupune aplicarea de către guverne, societate civilă și sector privat în decursul îndeplinirii atribuțiilor specifice a principiilor comune, a normelor și regulilor, a procedurilor decizionale care ghidează mediul digital european spre o bună evoluție, precum și spre o bună și corectă utilizare a acestuia. Consiliul Europei este angajat să protejeze drepturile omului, democrația și domnia legii în mediul digital. Declarația de la Reykjavík (16-17 mai 2023) a șefilor de stat și de guvern solicită Consiliului Europei coordoneze dezvoltarea standardelor în era digitală pentru a proteja drepturile omului online și offline și pentru optimizarea arhitecturii multilaterale europeane în dinamica sa evolutivă și pentru a reglementa în direcția protejării democrațiilor europene „guvernanța globală". În acest sens, Agenda Digitală 2022-2025 cu trei obiective principale: • consolidarea reglementării digitale existente prin sprijinirea implementării standardelor Consiliului Europei; • răspunsul la noile provocări și valorificarea oportunităților oferite de tehnologiile digitale emergente; și • susținerea statelor membre în tranziția digitală descrisă de valori europene bazate pe standardele Consiliului Europei. Chiar dacă aceste deziderate nu s-au îndeplinit întocmai, nu putem minimaliza importanța lor.

Convențiile cheie[92] care s-au realizat urmăresc protejarea drepturilor la confidențialitate și protecția datelor prin *Convenția pentru protecția persoanelor cu privire la prelucrarea automată a datelor cu caracter personal*. *Convenția privind criminalitatea cibernetică* oferă

---

90 *Ibidem*.
91 *Ibidem*.
92 *Ibidem*.

un cadru de acțiune națională și de cooperare internațională pentru incriminarea infracțiunilor împotriva oricărui aspect al vieții cetățenești săvârșite prin intermediul utilizării computerelor, stabilind competențe procedurale de investigare a infracțiunilor cibernetice și de asigurare a probelor electronice în legătură cu orice infracțiune, precum și cooperarea internațională în materie de criminalitate cibernetică și probe electronice. *Convenția-cadru a Consiliului Europei privind inteligența artificială și drepturile omului, democrația și statul de drept* este primul instrument internațional obligatoriu din punct de vedere juridic în acest domeniu, deschis spre semnare la Vilnius la 5 septembrie 2024. Acesta își propune să se asigure că activitățile din ciclul de viață al sistemelor de inteligență artificială sunt în concordanță cu drepturile omului, democrația și statul de drept, stimulând totodată inovația și progresul tehnologic.

Consiliul Europei (CE) întreține un dialog continuu și orientat spre valorile europene cu mediul online în general și cu forumurile de „guvernanță digitală" la nivel mondial, regional și național, inclusiv cu WSIS, ITU, IGF, EuroDIG, SEEDIG, ICANN, RightsCon[93], asigurând promovarea principiilor și standardelor CE și, atunci când este posibil, a viziunilor și intereselor în plan internațional armonizate la scară geografică largă, printr-o abordare cu mai multe părți interesate.

Parteneriatul digital al Consiliului Europei[94] este încheiat cu companii tehnologice de top și cu asociațiile acestora ca un mecanism funcțional de schimb de expertiză și bune practici, asigurând un canal direct de cooperare și schimb cu mediul de afaceri. Promovează valorile etice și principiile democratice în mediul digital mai larg.[95]

Buna guvernare digitală nu este deci concepută ca o simplă administrare, nici doar ca o „guvernanță", ci vizează utilizarea instrumentelor și proceselor digitale, a emisiunilor online, în vederea îmbunătățirii calității administrației publice, pentru creșterea transparenței și pentru stimularea participării cetățenilor în guvernare. Buna guvernare digitală se poate urmări prin raportare la mai multe dimensiuni caracteristice: *e-guvernare*, adică urmărind implementarea noilor tehnologii care îmbunătățesc calitatea serviciilor publice, *accesul simplu, direct,*

---

93 *Ibidem*.
94 https://digital-strategy.ec.europa.eu/ro/policies/partnerships, accesat la 25 iulie 2025.
95 https://www.coe.int/en/web/digital-governance/overview, accesat la 21 iulie 2025.

deschis la datele guvernamentale (promovând transparența și responsabilizarea/responsabilitatea guvernanților), *crearea și administrarea unor platforme digitale pentru participarea cetățenilor*, *cibersecuritatea și protecția datelor*, prin asigurarea infrastructurii tehnologice și implementarea unor măsuri eficiente de protecție, *incluziunea digitală*, prin programe de educație și de asigurare a abilităților cetățenilor de a utiliza tehnologiile digitale ameliorând inechitățile digitale (*the digital divide*), promovând accesul echitabil la servicii și oportunități (în principal, accesul la oportunitățile statale și guvernamentale) online. Un alt aspect important al bunei guvernări digitale implică recunoașterea faptului că aceasta implică diverși actori, inclusiv guverne, companii din sectorul privat, organizații ale societății civile și cetățeni, în consecință, desfășurându-se acțiuni pentru promovarea și armonizarea (sau gestionarea adecvată, eficientă a) colaborării între aceștia.

OCDE a analizat eforturile României de tranziție la buna guvernare digitală[96], concentrându-se pe îmbunătățirea guvernanței instituționale, a investițiilor digitale și a furnizării de servicii. Acesta arată că adoptarea unei abordări centrate pe utilizator a transformării digitale a guvernului este importantă pentru a valorifica beneficiile potențiale pentru fiecare individ, atenuând totodată amenințările și asigurându-se rezultate incluzive și echitabile. Guvernele digitale mature sunt necesare pentru cheltuirea mai bună a fondurilor statului, atenuarea schimbărilor climatice și combaterea dezinformării și a criminalității cibernetice, în general, pentru a răspunde nevoilor cetățenilor și comunităților. Instrumentele digitale devin din ce în ce mai răspândite în administrația publică, dar guvernele ar trebui să stabilească o bună utilizare a guvernării digitale, inclusiv structuri și competențe adecvate, care să permită o tranziție digitală echitabilă, fiabilă și durabilă a sectorului public, bazată pe valorile democratice și pe statul de drept.[97]

În România, tranziția către guvernarea digitală urmează calea comună tuturor statelor membre de OECD, arată raportul citat. După ce a adoptat instrumente digitale pentru a spori transparența și a eficientiza operațiunile interne, România se află în prezent într-un moment critic

---

96 OECD (2023), *Digital Government Review of Romania: Towards a Digitally Mature Government*, OECD Digital Government Studies, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/68361e0d-en, accesat la 25 iulie 2025.

97 *Ibidem*.

în utilizarea guvernării digitale pentru a face transferul către o bună guvernare a sectorului public. Ar fi necesare o abordare mai coerentă, centrată pe utilizator și digitalizarea mai coerentă a sectorului său public pentru a îmbunătăți semnificativ dezvoltarea socială și economică. Autoritatea pentru Digitalizarea României (ADR), o entitate din sectorul public din cadrul Ministerului Cercetării, Inovării și Digitalizării (MCID), facilitează întreprinderea unor acțiuni concrete pentru promovarea transformării digitale a sectorului public, între care și realizarea și administrarea unui *cloud* guvernamental și a unei platforme naționale de interoperabilitate. Cu toate acestea, ar putea fi întreprinse acțiuni suplimentare pentru a asigura o digitalizare la nivelul întregului sistem și centrată pe om a sectorului public.[98]

În raport se precizează că România trebuie să consolideze în continuare guvernanța guvernării digitale. O critică concretă stabilește că organizația care conduce transformarea digitală a guvernului nu este încă poziționată strategic pentru a obține sprijinul politic și legitimitatea necesare în sectorul public. Astfel, sunt necesare dezvoltarea și implementarea unei strategii dedicate guvernamentale digitale pentru a facilita tranziția cu succes de la guvernare electronică la guvernare digitală. Capacitățile și resursele, atât în ceea ce privește talentul, cât și instrumentele, sunt extrem de necesare pentru ca instituțiile din sectorul public să adere și să implementeze în mod eficient obiectivele politicii guvernamentale digitale și deducem că este nevoie de dezvoltarea și cultivarea acestora. Se arată clar că România ar putea avea nevoie să extindă metodele existente de gestionare a investițiilor guvernamentale digitale în contextul creșterii disponibilității fondurilor naționale și ale UE pentru a sprijini transformarea digitală, o planificare a acesteia și mecanisme inovatoare pentru a aborda provocările structurale în atragerea, reținerea și dezvoltarea talentelor și competențelor digitale în sectorul public. În al doilea rând, România ar trebui să ia în considerare stabilirea unor mecanisme de conducere și responsabilitate mai clare pentru realizarea unui sector public bazat pe date, împreună cu un plan strategic de monitorizare a progresului. Este necesară trecerea de la concentrarea pe adoptarea măsurilor legale la concentrarea pe implementare, care include sprijinirea unei mai bune alinieri și alocări a

98 *Ibidem*.

resurselor (de exemplu, prin adoptarea de standarde și orientări) și promovarea unei culturi care încurajează inovarea și colaborarea. Prioritizarea eforturilor privind datele guvernamentale deschise este, de asemenea, esențială pentru a maximiza valoarea derivată din datele din sectorul public și pentru a obține beneficii sociale și economice pentru societatea românească.[99]

În cele din urmă, era digitală oferă oportunități extraordinare pentru proiectarea și furnizarea de servicii publice mai bune, iar România se poate strădui să proiecteze și să furnizeze servicii incluzive și proactive, punând nevoile utilizatorilor pe primul loc, prin dezvoltarea unei viziuni comune și a unei abordări strategice a serviciilor publice pentru întregul guvern.[100] Asigurarea unei experiențe de calitate (*end-to-end*) pentru toți utilizatorii este un factor critic de succes care necesită adoptarea unei abordări omnicanal în proiectarea serviciilor pentru a evita excluderea digitală ulterioară. Mai mult, în ciuda progreselor în curs, cum ar fi *cloud*-ul guvernamental sau Cadrul național de interoperabilitate și implementarea identității digitale în cadrul UE eIDAS, investițiile continuate în infrastructura publică digitală partajată constituie o altă prioritate (și o provocare, am putea constata) pentru România. Accentul cade pe implementarea altor sisteme de infrastructură publică digitală critică, de exemplu în ceea ce privește notificările și plățile digitale. În cele din urmă, dezvoltarea de standarde, orientări și capacități pentru a proiecta și a furniza în mod eficient servicii guvernamentale fără întreruperi este o necesitate pentru ca echipele de servicii să fie echipate cu instrumentele potrivite. *Mai concret, raportul OECD recomandă împuternicirea Autorității pentru Digitalizare a României (ADR) ca organizație responsabilă cu conducerea agendei guvernamentale digitale în sectorul public, poziționând-o strategic în cadrul Secretariatului General al Guvernului (GSG) pentru un mai mare sprijin politic și pentru o legitimitate mai mare.*[101] Sunt necesare și alte progrese, bazate pe dezvoltarea – printr-un proces incluziv și de colaborare – a unei strategii specifice de guvernare digitală, cu o viziune strategică, pentru a facilita tranziția de la guvernare electronică la guvernare digitală. Se recomandă și consolidarea mecanismului de coor-

---

99 *Ibidem*.
100 *Ibidem*.
101 *Ibidem*.

donare și colaborare pentru a asigura implicarea tuturor părților interesate relevante care pot contribui pentru a promova schimbul de cunoștințe și învățarea instituțională în rândul practicienilor. Totodată se propune în raportul OECD stabilirea unui cadru cuprinzător pentru gestionarea investițiilor în guvernarea digitală, de la planificare la execuție și monitorizare, pentru a maximiza beneficiile proiectelor TIC/digitale. Această finalitate se va corela cu coordonarea mai bună în ceea ce privește managementul talentelor și competențelor digitale în sectorul public pentru a defini și implementa o strategie dedicată competențelor digitale. Un alt țel ar trebui să fie definirea unor activități dedicate de formare și perfecționare pentru a sprijini implementarea și funcționarea inițiativelor guvernamentale digitale emblematice, cum ar fi *cloud*-ul guvernamental și interoperabilitatea datelor.[102]

De urmărit mai sunt și o conducere clară pentru agenda sectorului public bazată pe date și dezvoltarea unei strategii cuprinzătoare de date printr-un proces deschis și participativ; îmbunătățirea cu prioritate a abilităților de gestionare a datelor în sectorul public și de a stabili o cultură bazată pe date care facilitează încrederea, colaborarea, schimbul și experimentarea cu date; stabilirea de legături mai clare între politica de date a guvernului și activitatea internațională online, în ceea ce privește gestionarea și protecția datelor și interoperabilitatea. Proiectarea și livrarea serviciilor în era digitală reprezintă o direcție importantă în care, de asemenea, activitatea guvernului României poate înregistra îmbunătățiri prin stabilirea unei viziuni comune și a unei abordări strategice pentru proiectarea și furnizarea de servicii publice în sectorul public, cu o abordare coerentă în utilizarea instrumentelor și datelor digitale; promovarea unei abordări omnicanal pentru a asigura o experiență optimă de serviciu public pentru toți utilizatorii, depășind astfel stadiul abordării „digitale implicite"; dezvoltarea unui standard de servicii cuprinzător și a unor orientări privind proiectarea serviciilor, cercetarea utilizatorilor, achizițiile TIC și managementul agil, pentru a sprijini echipele de servicii în proiectarea și furnizarea de servicii guvernamentale; promovarea dezvoltării unui ecosistem robust și durabil de infrastructură publică digitală, care include blocuri cheie, cum ar fi sistemele digitale de notificare și de plată și, nu în ultimul

---

102 *Ibidem*.

rând, *stabilirea unei guvernări și coordonări adecvate pentru implementarea sistemelor de bază ale infrastructurii publice digitale, cum ar fi cloud-ul guvernamental, interoperabilitatea datelor și identitatea digitală.*[103]

Alunecarea înspre eguverantă
„ION" – primul consilier guvernamental bazat pe IA

Robotul ION, într-o frumoasă simbolistică, în sensul de transpunere în oglindă a cuvântului „noi" a fost pentru un scurt răstimp noul consilier onorific al premierului României, un insolit proiect de inteligență artificială, creat pentru a media relația guvernului cu cetățenii.[104] Robotul ION, o premieră internațională, a fost prezentat publicului larg de premierul Nicolae Ciucă, care a precizat că Guvernul României marchează astfel o premieră la nivel național și internațional, pentru că robotul ION este primul consilier guvernamental care folosește inteligența artificială și a făcut vâlvă în presa internațională. „The Guardian" publica: „Premierul României dezvăluie un «consilier» de inteligență artificială care îi spune ce gândesc oamenii în timp real", „Daily Mail" remarca faptul că „România va folosi inteligența artificială pentru a scana rețelele de socializare în căutarea opiniilor publice. Țara a înregistrat o creștere uriașă a sectorului tehnologic în ultimul deceniu", iar „The Washington Post" relata că „România îl prezintă pe Ion, primul asistent politic cu inteligență artificială din lume". „Politico Europe" semnala, de asemenea, inițiativa.

Într-o demonstrație publică, premierul Nicolae Ciucă a inițiat o primă conversație cu „ION"[105], demonstrând în fapt doar că algoritmul era totuși într-o etapă timpurie, de învățare, în care ar fi avut nevoie de

---

103 *Ibidem*.

104 Robert Lupițu, „România îl prezintă pe Ion, primul consilier guvernamental cu inteligență artificială din lume". Ce scrie presa internațională despre proiectul comunității de tehnologie din România, *Calea europeană*, rubrica România digitală, 3 martie 2023. https://www.caleaeuropeana.ro/romania-il-prezinta-pe-ion-primul-consilier-guvernamental-cu-inteligenta-artificiala-din-lume-ce-scrie-presa-internationala-despre-proiectul-comunitatii-de-tehnologie-din-romania/, accesat la 25 iulie 2025.

105 Conversația a decurs după cum urmează: Nicolae Ciucă: „Îl invit pe Ion să spună câteva cuvinte"./Ion: „Salut! Mi-ați dat viață. Eu sunt Ion. Acum, rolul meu este să vă reprezint. Ca într-o oglindă. Mesajele către mine reprezintă un portret al nostru, al românilor. Învață-mă să fiu român. Ce trebuie să știu despre România?"/Nicolae Ciucă: „România este o țară frumoasă cu oameni frumoși"./Ion: „Am înțeles, învăț. Te ascult"/Nicolae Ciucă: „Cum pot românii să te învețe?". Ion:

un „antrenament“ specializat și care nu putea funcționa încă într-o capacitate reală de „consilier politic“. În plus, conceput stângaci în ideea de a învăța de la cetățeni, cum și-ar putea cineva închipui că le va răspunde nedumeririlor cetățenilor? Era clar că proiectul mai trebuia lucrat.

De fapt, putem interpreta inițiativa ca pe un demers cu multiple scopuri: ca demers de a avansa pe calea digitalizării guvernării și ca demers electoral, „cu bătaie lungă“, în vederea acumulării de capital politic pentru alegerile prezidențiale care, la 1 martie 2023, se profilau deja rapid la orizont. Născut dintr-o entuziastă naivitate în materie de bună guvernare digitală, proiectul nu a avut decât eficiența unui câștig de experiență. Neavând claritate în constituirea și raport cu scopuri guvernamentale precise, și deoarece nici nu a beneficiat de stabilirea unor scopuri și a unor moduri de funcționare reglementate, practic, proiectul nici nu poate fi evaluat. A fost un experiment timpuriu de la care nu s-a știut ce să se ceară și pe care unii cetățeni l-au abordat ca pe o oportunitate de divertisment facil.

Odată cu guvernul Ciucă a plecat și consilierul ION pentru o serie de revizii în vederea realizării lui ION 2.0, care se anunța de această dată vag, drept „funcționar public virtual“.[106] Presa indica la finele lui 2023 prin ministrul (PSD) al Digitalizării de la acel moment, Bogdan Ivan, că ION va progresa de la o etapă de la învățare, la etapa în care va putea da răspunsuri cetățenilor cu privire la anumite servicii publice la începutul anului 2024. Era vorba ca ION să consilieze cetățenii despre cum își schimbă cartea de identitate, cât costă un pașaport simplu electronic, ce documente au nevoie pentru un pașaport etc., să fie conectat la Catalogul Serviciilor Publice (un alt produs nou al procesului românesc de digitalizare, o aplicație dezvoltată de Autoritatea pentru Digitalizarea României ce centralizează serviciile publice). Și

„Invit românii să intre pe ion.gov.ro. Așa pot învăța să-i reprezint, ca într-o oglindă. Cu fiecare tag, mesaj, share sau postare publică. Noi suntem Ion. O primăvară frumoasă!“ Cf. Robert Lupițu, „România îl prezintă pe Ion, primul consilier guvernamental cu inteligență artificială din lume“. Ce scrie presa internațională despre proiectul comunității de tehnologie din România, *Calea europeană*, rubrica România digitală, 3 martie 2023. https://www.caleaeuropeana.ro/rom ania-il-prezinta-pe-ion-primul-consilier-guvernamental-cu-inteligenta-artificiala-din-lume-ce-scrie-presa-internationala-despre-proiectul-comunitatii-de-tehnologie-din-romania/, accesat la 25 iulie 2025.

106 Adrian Vasilache, Dan Popa, *Inteligența artificială „ION“ a plecat odată cu Ciucă de la Guvern, dar se lucrează la versiunea 2.0: „Va opera ca un funcționar public virtual“*, HotNews.ro, 19 octombrie 2024.

astăzi, în 2025, de pe site-ul guvernului găsim doar conferința de presă din 2023 în care Mihai Constantin, purtătorul de cuvânt al guvernului de atunci, declara „nimic": „Pot să vă spun că sunt de o săptămână în clădirea Guvernului și încă nu m-am întâlnit cu robotul Ion și nu l-am văzut a fi utilizat. Dacă îmi dați voie, mă interesez, pentru că am o curiozitate personală să-l cunosc și eu înainte să fie pensionat, poate, înainte de termen".[107] La finalul anului 2024, în presă, de la Ministerul Digitalizării aflam: „Serviciile ION 2.0. dezvoltate de echipa independentă de cercetare sunt dezvoltate pro bono, iar progresul și viteza de dezvoltare depind de resursele echipei de voluntari, de rezultatele granturilor la care au aplicat și resursele de procesare pentru lansarea și nu în ultimul rând, de scalarea soluției la nivel național"[108]. În același material de presă se arată că ministerul sublinia că „rapoartele generate de sistemul ION nu au scopul de a determina noi decizii, ci de a oferi administrației publice informații relevante privind problemele actuale cu care se confruntă cetățenii români, contribuind la sprijinirea guvernanților în adaptarea politicilor publice în concordanță cu realitățile locale"[109].

Trebuie să evidențiem că acesta este cazul ideal, în care astfel de roboți sau algoritmi de IA susțin mai multă informare, clarificarea informațiilor și nedumeririlor cetățenești, prin acestea, având o implicare în sporirea șanselor de participare (și chiar la participarea mai eficientă și mai adecvată) a cetățenilor la viața publică sub diverse aspecte, în mod direct sau indirect. În acest sens, roboții sau algoritmii de IA au un aport la buna guvernare digitală. Pe de altă parte, mai sunt două aspecte negative care trebuie menționate. Primul, adesea acești algoritmi sunt lansați pripit fără serioase dezvoltări și testări necesare, o vedem în cazul comunicării cu publicul a unor companii private, caz în care nici nu sunt dezvoltați *pro bono*. Astfel, aceștia nu dau randament în înțelegerea întrebărilor populației. Se testează acest aspect înainte de lansare? Poate că da, poate că nu, și atunci ajungem la celălalt aspect negativ, un aspect lipsit de etică și deosebit de grav din perspectiva

---

107 https://gov.ro/ro/stiri/briefing-de-presa-la-finalul-edintei-de-guvern-din-20-iulie-sustinut-de-purtatorul-de-cuvant-al-guvernului-mihai-constantin&page=1, accesat la 26 iulie 2025.

108 Adrian Vasilache, Dan Popa, *Inteligența artificială „ION" a plecat odată cu Ciucă de la Guvern, dar se lucrează la versiunea 2.0: „Va opera ca un funcționar public virtual"*, HotNews.ro, 19 octombrie 2024.

109 *Ibidem.*

realizării bunei guvernări digitale, și anume, un interes doar aparent, numai mimat, pentru comunicare și relaționare cu publicul, pentru transparență, pentru „responsivitate“ și responsabilitate.

În fapt, ceea ce se și întâmplă în destule cazuri, astfel de minuni ale comunicării tehnologice generalizate ajung să fie folosite ca izolatori protectivi ai oficialilor, ai responsabililor și ai reprezentanților instituționali (respectiv, ai guvernanților), care ar trebui să dea seama de nereguli și să clarifice neclaritățile, față de publicul lor (față de guvernați). Mimarea acordării unui serviciu public prin intermediul algoritmilor și al inteligenței artificiale ar trebui să fie asimilată abuzului în serviciu în contextul reglementării acestei „lipsite de răbdare“ schimbări la față a lumii omului prin tehnologizare informatizată.

Calitatea tehnologizării informatizate este crucială și ar trebui prevăzute legal minimele acceptabile în acest sens. Este vorba despre calitate pentru om, omul democratic. Totul ar fi bine să pornească de la întrebarea: calitate în raport cu ce? Care sunt criteriile? NU este vorba numai de criterii tehnologice, ci este vorba de criterii ce decurg din ceea ce omenirea nu a rezolvat și ar fi fost mult mai bine să fi rezolvat deja: este vorba despre: angajamentul față de respectarea valorii umane, reflectate în devotamentul pentru garantarea drepturilor omului, în devotamentul pentru democrație, valori democratice și domnia legii democratice, legitime, conform principiului care arată că au șanse a fi respectate legile inteligibile și rezonabile, drept care este mai bine ca astfel de legi să se și creeze. Cu aceste considerente putem medita asupra valorilor umane perene, pe care de fapt le și știm, fiind cele care trec de particularitățile relativismului cultural și de cele ale viziunilor individuale, dar numai la o raportare rezonabilă la acestea. Calitatea tehnologizării informatizate este necesar să fie reglementată cu atenție pentru valorile umane esențiale (pace, libertate, cunoaștere și educație, sănătate, solidaritate, adevăr, frumos, bine – toate interpretabile și imprecise, dar toate precizabile în limite rezonabile și prin raportare unele la altele), pentru dezvoltarea democratică a omenirii în mod benefic pentru toți oamenii, pentru relevanța omului, și într-un mod care să îngăduie apariția unui viitor mai bun, sau, cel puțin, în care oamenii să fie încă relevanți și să nu „trăiască“ aparatura și IA în locul lor. Desigur că în această privință, comoditatea și lenea umane sunt un factor.

A fi rezonabil nu mai este în actualitate. Irascibili, intransigenți, pripiți și cvasieducați, oamenii prezentului sunt propriii factori de risc. Departe de a susține aici un argument „luddist“[110], dar observăm că, la cealaltă extremă față de luddiți, oamenii prezentului, într-o majoritate identificabilă sociologic, dacă s-ar face astfel de studii, tind să aibă mai multă încredere în aparate și mașini decât în alți oameni, ceea ce este și destul de adecvat față de prezentul tehnologizat pe care l-au creat și pe care îl trăiesc, dar nu este și benefic pentru ființa umană și pentru lumea omenirii, pentru semnificația acum și în viitor și pentru accentuarea puternicului sentiment de însingurare care nu face decât să sporească iluzia unui sentiment de apropiere și încredere în ChatGPT-uri, chatbot-uri etc. În contextul tehnologizat semnificația omului și a lumii omenești sunt restrânse mult, să spunem, față de Renaștere, sau față de Iluminism, fără a idealiza aceste epoci. Și sunt în curs de micșorare. *Tehnologia și algoritmii tind să ocupe tot orizontul uman*, obturându-l. Aparatura și algoritmii sunt doar instrumente, *nu sunt semeni, nici duhovnici, nici zeități*. Oamenii se grăbesc să anunțe nu doar veleitățile artistice ale IA, ci și superioaritatea acestora (în orișice). Este de semnalat că oamenii (poate nu o majoritate, dar destui) vorbesc mai mult cu IA decât cu prietenii lor, au duhovnic IA, se îndrăgostesc de IA. Desigur că tehnologia este un bun instrument și compensează lipsuri. Dar pe termen lung, niciun surogat nu este benefic.

În ceea ce privește buna guvernare digitală, respectul față de utilizator (eficiență și generarea rezultatului promis) și față de o democrație orientată de valorile umane enumerate mai sus sunt chemate să guverneze reglementările și funcționarea algoritmilor. Întrebarea mai generală despre cum rezolvăm problemele umanității spre binele, liber-

---

110 Termenul „ludit“ este acum folosit pe scară largă pentru a semnifica indivizi sau grupuri care se opun schimbărilor tehnologice, dar cu o referire mai precisă este vorba de numele dat unui membru al trupelor organizate de meșteșugari englezi din secolul al XIX-lea care s-au ridicat la luptă împotriva mașinilor textile care îi înlocuiau, distrugându-le. În jurul acestei atitudini față de mașinării s-a dezvoltat o mișcare, pornită din vecinătatea orașului Nottingham spre sfârșitul anului 1811 și care în anul următor s-a extins în Yorkshire, Lancashire, Derbyshire și Leicestershire. „Luddii“, sau ludiții, erau în general mascați și operați noaptea. Liderul lor, real sau imaginar, era cunoscut sub numele de Regele Ludd, posibil, după eroul mitic NedLudd. Nu erau violenți împotriva persoanelor. Spre mijlocul secolului al XIX-lea mișcarea a fost înăbușită printr-o represiune teribilă corelată și cu o conștientizare a beneficiilor aduse de mecanizare și a prosperității asociate mecanizării.

tatea, prosperitatea şi viitorul umanităţii are corespondentul mai restrâns legat de identificarea problemelor bunei guvernări digitale (algoritmice).

Savanţii au arătat că implementarea sistemelor algoritmice în sectorul public a produs multe neintenţionate şi consecinţe nedezvăluite (Veale & Brass, 2019; Dencik, Hintz, Redden şi Warne, 2018). Aplicarea instrumentelor algoritmice în guvern se bazează adesea pe noi forme de supraveghere a populaţiei şi clasificarea după actori de stat şi corporativi (Neyland & Möllers, 2017; Lupton, 2016, Bennett, 2017). Bazele multor proiecte de furnizare de servicii digitale şi bazate pe algoritmi pentru alegerea politicilor sunt sisteme de evaluare, punctare şi predicţie a comportamentului cetăţenilor, a preferinţelor şi opinie. Acestea sunt utilizate pentru alocarea de prestaţii sociale, pentru combaterea evaziunii şi fraudei fiscale, informează jurisdicţia, poliţia, inclusiv pentru prevenirea terorismului, controlul frontierelor şi migraţia managementului.[111]

În pofida temerilor (mai ales cele neavenite, din sfera fricii de noutate, căci există şi temeri şi avertismente prea disproporţionate şi lipsite de utilitate) nicio revoluţie a omenirii nu a fost atât de dorită, de nerăbdător aşteptată, de finanţată, de pripită şi urgentată sau *de anunţată deja* ca fapt împlinit, aşa cum este această revoluţie informaţională corelată cu inteligenţa artificială, pe care o trăim, ceea ce influenţează modul de profilare şi calitatea bunei guvernări digitale.

Buna guvernare digitală tinde să treacă tacit în guvernare algoritmică, cu *sau* de către *algoritmi?*

Aşa cum am ales şi noi să privim noile dezvoltări tehnologice şi consecinţele acestora în problema statului contemporan şi în contextul prezervării şi potenţării beneficiilor democraţiei, şi alţi autori au decis în cercetările lor să privească buna guvernare digitală (sau guvernanţa digitală sau guvernanţa algoritmică, aşa cum este numită în unele studii) ca pe o formă distinctă de guvernare, de analizat cu actualele şi potenţialele plusuri şi minusuri.

Într-o rubrică specială din *Journal of Business Research,* Marvin Hanisch, Curtis M. Goldsby, Nicolai E. Fabian, Jana Oehmichen iau în

---

111 Christian Katzenbach, Lena Ulbricht, Algorithmicgovernance, *Internet Policy Review*, ISSN 2197-6775, Alexander von Humboldt Institute for Internet and Society, Berlin, Vol. 8, Iss. 4, 2019p. 1-18, https://doi.org/10.14763/2019.4.1424, p. 4 sqq.

analiză buna guvernare digitală ca bună administrare democratică a problemelor sociale și a statului urmărind paliere aspirаționale, beneficе prin efecte precum controlul (benefic în termeni de predictibilitate și menținere a calității actului guvernării dacă presupune în primul rând control al „responsivității" și responsabilității guvernării), coordonare, stimulente și încredere.[112] Distingând între forme analogice (tradiționale), augmentate (combinate cu o anumită digitizare) și automatizate de guvernare acești autori prezic faptul că formele augmentate și automatizate de „guvernanță" (de concretizare a actului guvernării) reprezintă orientarea trendului curent și vor ajunge dominante.

Dar o primă idee deosebit de importantă care se remarcă în studiile dedicate tematicii statului digital și bunei guvernări digitale indică noile provocări majore pentru conceperea mecanismelor de guvernanță eficiente abordând problema din perspectiva relațiilor de schimb activate digital urmărite printr-o tipologie de moduri de guvernare analogice, augmentate și automatizate, fiecare mod, fiind corelat cu mecanisme specifice de control, coordonare, stimulare a unei bune stări a societății și a încrederii reciproce. Perspectiva relațiilor de schimb activate digital valorifică filosofic aspectul tranzacțional al relațiilor în stat în general și al celor între guvernanți și guvernați în cadrul bunei guvernări, în special: contribuitorii, conexiunile și consistența relaționării este studiată în cadrul unei rețele de schimb influențate de realizări și de costurile de guvernare corespunzătoare. Chiar și mai interesant este rolul de mediator al mecanismelor bunei guvernări: între cooperare (esențială pentru crearea de valori) și competiție (controlul fructificării valorilor), între coordonare, care distribuie și alocă însărcinările, stimulente, pentru alinierea intereselor aflate în competiție și încrederea provenită din succesul bunei guvernări de a atenua vulnerabilitățile. Medierea se realizează prin control al inputurilor și rezultatelor (un control procesual, un control al relaționării și un control al rezultatelor obținute). Organizarea birocratică funcțională, cultura democratică profund interiorizată și domnia legii sunt vitale după părerea noastră într-o ecuație de relaționare și funcționare statală ca cea descrisă

---

112 Marvin Hanisch, Curtis M. Goldsby, Nicolai E. Fabian, Jana Oehmichen, „Digital governance: A conceptual frameworkandresearch agenda", *Journal of Business Research*, Vol. 162, July 2023, pp. 113-777. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113777.

mai jos, la fel de importante ca și relaționările tranzacționale pozitive care reprezintă un izvor al încrederii între guvernanți și guvernați vital pentru buna guvernare analogă, pentru buna guvernare digitală și pentru democrație, în general.

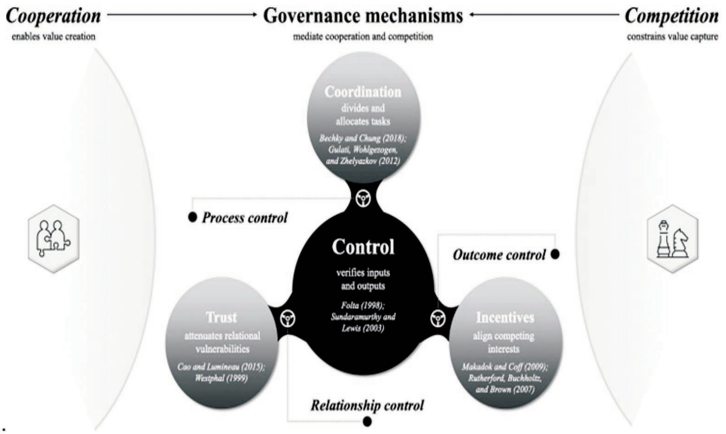


Fig. 1. Buna guvernare este evidențiată ca un proces de relaționări tranzacționale reducătoare ale vulnerabilităților și creatoare de încredere societală și ca un mediator între crearea și fructificarea valorii.[113]

Desigur o dimensiune importantă o va constitui cibersecuritatea, acționându-se împotriva atacurilor cibernetice, dar și împotriva imperfecțiunilor tehnologice și de design software intenționate pentru a proteja anumite interese (ilegal, netransparent, nedemocratic) și pentru a promova interese financiare ilicite. *Tema designului și responsabilității în buna guvernare digitală* produce în continuare îngrijorări legitime. Studiile arată că preocuparea pentru definirea responsabilităților pentru proiectarea și consecințele guvernanței digitale rămâne un domeniu în mare măsură „neexplorat". Foley, Karlsen și Putniòð abordează exemplul impactului responsabilităților ambigue în protocolul Bitcoin, lansat de Satoshi Nakamoto, care rămâne anonim și nu poate fi tras la răspundere pentru abundența de activități ilegale

[113] *Ibidem*.

pe care le permite această criptomonedă[114]. Din punct de vedere corporativ, se pune întrebarea dacă buna guvernare digitală ar trebui considerată în sarcina departamentelor de IT sau a managementului de vârf, înființându-se poziții precum Chief Digital Officer (CDO)[115].

Expertiza digitală ar trebui să fie dublată de o expertiză managerială care să stabilească strategia de dezvoltare și utilizare a algoritmilor. Problema care se pune este aceea dacă managementul eficient, sau chiar mai eficient, ar fi în continuare și unul responsabil, ori transparent, între alte provocări și efecte negative care pot să apară și pe care le-am întâlnit deja în calitate de consumatori și clienți, în relaționarea cu chat bot-urile companiilor, care pretind că nu înțeleg din cauza formulărilor umane „neclare" (în fapt, nestandardizate), neînțelegând mare lucru și nu neoferind informații sau soluționări adecvate față de nemulțumirile și cerințele clienților, ci mai degrabă creând o aparență de relații cu publicul și de considerare a părerii consumatorului, în realitate aceste dispozitive (surogate de IA) protejând managementul de plângeri și mimând o transparență și o responsabilitate inexistente. Guvernarea cu ajutorul algoritmilor, în fapt o guvernare, o administrare, un control responsabil aplicat și algoritmilor implicați în procesele guvernării riscă să se transforme în guvernare de către algoritmi, independent de factorul uman sub iluzia obiectivității depline, un fenomen extrem de periculos.

*

Marvin Hanisch et al.[116] prezintă o interesantă structură comparativă a guvernanței prin (de către) algoritmi față de buna guvernare a algoritmilor, care se poate înțelege urmărind tabelul de mai jos:

---

114 Cf. S. Foley, J. R. Karlsen, T. J. Putniòð, „Sex, Drugs, and Bitcoin: How Much Illegal Activity Is Financed through Cryptocurrencies?", *Review of Financial Studies*, Vol. 32, No. 5, 2019 p. 1798-1853, 10.1093/rfs/hhz015, apud Marvin Hanisch, Curtis M. Goldsby, Nicolai E. Fabian, Jana Oehmichen, „Digital governance: A conceptual framework and research agenda", *Journal of Business Research*, Vol. 162, July 2023, pp. 113-777. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113777.

115 S. Firk, A. Hanelt, J. Oehmichen, M. Wolff, „Chief Digital Officers: An Analysis of the Presence of a Centralized Digital Transformation Role", *Journal of Management Studies*, Vol. 58, Nr. 7, 2021, pp. 1800-1831, 10.1111/joms.12718.

116 Marvin Hanisch, Curtis M. Goldsby, Nicolai E. Fabian, Jana Oehmichen, „Digital governance: A conceptual framework and research agenda", *Journal of Business Research*, Vol. 162, July 2023, pp. 113- 777. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113777.

Tabelul 1. O privire de ansamblu asupra oportunităților de cercetare în guvernanța digitală

	Cogniție și emoții	• Conduce guvernanța digital la o mentalitate de închidere (similar pierderii capacității de orientare datorate folosirii Google Maps), și dacă așa stau lucrurile cum prevenim? • Când aduc mecanismele de guvernanță digitală atingere vigilenței față de calitatea administrării datelor și a mecanismelor de dezvoltare și fructificare a valorii din perspectiva beneficiilor pentru om? • Când și din ce motive afectează guvernanța digitală emoțiile umane, fie în sens pozitiv (spre exemplu, prin sentimentul de sporire a valorii și impactului individual, numit în limba engleză *empowerment*, a încrederii în guvernare și în sine), fie într-un mod negativ (spre exemplu, creând sentimente de anxietate, frică, frustrare sau neajutorare)? • Cum pot conexiunile și identitățile digitale să întărească sau să slăbească relațiile dintre participanții într-o rețea (*network*)?
Guvernanța prin algoritmi		
	Standardizare și inechități	• Cum pot organizațiile valorifica beneficiile guvernanței digitale (spre, exemplu, eficiența și standardizarea) cu minimalizarea dezavantajelor pe care le presupune (cum ar fi rigiditatea și dependențele tehnologice)? • Își pierd organizațiile specificul uman ca urmare a unei utilizări sporite a guvernanței digitale? • Care sunt limitele controlului digital și al „programabilității“ proceselor organizaționale și interorganizaționale?

	• Cum influențează controlul digital îndeplinirea sarcinilor creative și sociale în cadrul organizațiilor (spre exemplu, legăturile colegiale și activitățile de inovare)?
Contingență și factori limitativi	• Când ar fi guvernanța extinsă prin automatizare superioară guvernanței prin mijloace analoge (bunei guvernări tradiționale) și, invers, când ar fi cea tradițională superioară celei digitale? • Cum pot tehnologiile digitale să permită forme de control al procesului care să permită înlocuirea managerilor în acest rol de veghe asupra bunei desfășurări a procesului guvernanței per ansamblu? • Care este echilibrul optim între guvernanța analogă și cea digitală? • Când ajung costurile guvernanței digitale să depășească beneficiile și când ar putea fi lipsa oricărei guvernări o soluție?
Design și responsabilitate	• Unde plasează organizațiile responsabilitatea pentru designul mecanismelor guvernanței digitale (pentru stabilirea parametrilor acesteia)? Care sunt acești parametri decizionali? • Cine își asumă responsabilitatea și verifică pentru inechități induse și pentru eventualele erori tehnice în soluțiile tehnice pentru guvernanța digitală? • Cum pot fi proiectate mecanismele consensuale pentru a garanta siguranța (cibersecuritatea) și pentru a oferi soluționări potrivite și eficiente disputelor iscate?
Guvernanța algoritmilor	• Când ar trebui guvernanța analogă să vină ca mecanism de ajustare, intervenind complementar și constrângător asupra guvernanței automate (algoritmice)?

Responsabilitatea, responsabilizarea și reglementarea	• Ar trebui ca factorii politici de decizie, creatorii politicilor publice să intervină în reglementarea bunei guvernări digitale? Ar trebui ca membrii specializați tehnologic ai guvernanței digitale și ai firmelor de auditare (cum ar fi controale de contabilitate bazate pe IA și mecanisme de asigurare a transparenței procesului bazate pe blockchain) să aibă acest rol și în ce situații?
	• Cu ce factori de decizie și în ce condiții vor fi împărtășite sau făcute publice datele și algoritmii care stau la baza hotărârilor privind guvernanța?
	• Cum pot contribui mecanismele de guvernanță digitală contribui la probleme antitrust sau cum pot acestea preveni astfel de probleme?
	• În rețelele digitale de mari dimensiuni în care predomină pseudonimele, cine va fi tras la răspundere pentru activitățile ilegale, pentru deciziile inechitabile sau greșite și pentru erorile tehnice?
Cibersecuritatea și riscurile	• Cum își pot spori companiile rezistența în fața atacurilor rău-intenționate și a deturnărilor de activitate (*hacking*)?
	• Cum poate deveni cibersecuritatea subiect strategic?
	• Cum pot să-și mențină companiile autonomia strategică în condițiile în care tehnologiile digitale necesită din ce în ce mai multă expertiză, care provine adesea din afara organizației?
	• Cum pot companiile să-și asigure infrastructura critică în plină evoluție a anvergurii integrării de date și procese?

Din perspectiva analizei noastre, răspunsurile la aceste întrebări călăuzitoare propuse de M. Hanisch nu pot fi generale, ci trebuie particularizate după caz și această observație nu face decât să evidențieze o mare problemă ce decurge din complexitatea tehnologică și a expertizei tehnologice, la rândul său în devenire, care trebuie asociată bunei guvernări digitale. Este foarte posibil ca alături de îngrijorările privind gestionarea inechităților și a lipsei de transparență potențial induse de către algoritmi, problema costurilor mecanismelor de control al algoritmilor din perspectiva criteriilor periclitate ale bunei guvernări analoge (bias-urile, obturarea transparenței, a răspunderii față de guvernați sau clienți și a responsabilității difuze pentru efectele negative) să facă din buna guvernare digitală o potențială problemă suplimentară, decât soluția de îmbunătățire a bunei guvernări analoge. În orice caz este foarte clar din perspectiva argumentului nostru că accentul într-o bună guvernare digitală trebuie plasat pe digitalizare și bună gestiune a datelor precum și pe sprijinul bine controlat al algoritmilor, dar în niciun caz pe o guvernanță digitală algoritmică total automatizată și lipsită de responsabilitate și transparență.

Cazul Estoniei este cunoscut și menționat ca un mare succes al digitalizării statale. Victor Espinoza și Pino Antonia abordează rolul e-guvernării (EG) în stimularea tranziției și dezvoltării economice din perspectiva cazului Estoniei. E-guvernarea este înțeleasă aici ca strategie de dezvoltare, în sectorul public, ale cărei scopuri sunt îmbunătățirea competitivității și a bunăstării. Demersul analitic este weberian, aplicat birocrației guvernamentale din perspectiva menținerii instituțiilor drepturilor de proprietate sigure și a regulilor de guvernare care pun accent pe transparență, încredere și securitate (TÎS). Impactul pozitiv al EG în privința acestor instituții este confirmat și încurajator pentru a dezvolta pe mai departe strategii pentru optimizarea acestor efecte.

Estonia are o populație relativ mică (1,372 milioane locuitori conform datelor Băncii Mondiale din 2024) în raport cu dimensiunea sa teritorială (45.335 km²). Când și-a recâștigat independența în 1991, bugetul guvernului țării a fost de aproximativ 130 de milioane de euro. În consecință, Estonia avea atunci resurse financiare și umane modeste, insuficiente pentru a stabili structuri birocratice tradiționale. Densitatea mică a populației a indicat faptul că dezvoltarea serviciilor digitale ar oferi un acces mai convenabil pentru cei care locuiesc în zonele sale cele mai îndepărtate. În 1994, parlamentul a făcut pasul curajos de a semna primul proiect legislativ privind digitalizarea, o perioadă în care

populația generală nu avea conexiuni la internet și dispozitive pentru a le folosi – cu adevărat, un risc curajos asumat. Din 2002 a devenit obligatoriu în Estonia/e-Estonia deținerea unui ID digital pentru a accesa serviciile publice de bază, de ex. pașaport, permis de conducere etc. Astăzi 99% dintre servicii sunt disponibile digital, inclusiv demararea unei afaceri.[117] Estonia a intrat în era postdigitală, dacă o definim prin generalizarea e-serviciilor pentru cetățeni, întreaga societate fiind reformată în raportarea la e-servicii. Spre exemplu, o companie E-Residency se poate înființa oficial dar exclusiv în spațiul virtual, cu e-taxare, în mai puțin de 3 ore. Viața fără a trebui să vizitezi fizic vreun birou guvernamental este mult simplificată. Cele 13.000 de companii realizate de e-rezidenți au adăugat 11 milioane de euro din taxe doar în 2019.

Sistemul este funcțional, sunt încurajate ideile noi și costurile eșecului acestor idei noi este minim, de unde faima Estoniei de „lider mondial în materie de unicorni pe cap de locuitor" și cu o estimare la 90% a satisfacției privind serviciile digitale până în 2030.

Totuși, trebuie să moderăm cu un lucid simț al proporțiilor acest entuziasm binemeritat. Faptul că Estonia are o populație mică implică simplificarea multor procese și scurtarea timpului de implementare (mici costuri ale digitalizării, baze de date moderate, ușor de gestionat, administrat, reparat și reformat, cu o complexitate tehnologică medie necesară administrării și asigurării securității cibernetice), prin comparație cu alte țări cu populații de 18-19 milioane, cum este și România, volumul datelor de administrat fiind incomparabil mai mare, costurile materiale, administrative, tehnologice, timpul fizic necesar implementării și provocările fiind mult mai mari. Digitalizarea a început în România în anul 2000, cu 6 ani mai târziu față de Estonia. Raportul de țară al Comisiei Europene privind România pentru 2024 referitor la deceniul digital arată că: „În 2023, România a înregistrat progrese notabile în ceea ce privește digitalizarea serviciilor publice și a IMM-urilor. În pofida eforturilor continue, persistă provocări importante în ceea ce privește îmbunătățirea competențelor digitale de bază în rândul populației și implementarea rețelelor 5G, deși țara continuă să aibă o performanță remarcabilă în ceea ce privește acoperirea Fibre to the Premises (FTTP)".[118] Ritmul de modernizare și dezvoltare nu este cel ideal și

---

[117] V. și „CASE STUDY E-ESTONIA: DIGITAL SOCIETY & OPEN DATA", disponibil la https://urbact.eu/sites/default/files/2024-07/E-Estonia%20Case%20Study.pdf, accesat la 12 iulie 2025.

[118] https://digital-strategy.ec.europa.eu/ro/factpages/romania-2024-digital-decade-country-report, accesat la 12 iulie 2025.

integrarea diverselor zone deja digitalizate ale guvernării pune probleme care vor trebui adresate curând și într-un ritm accelerat, grabă din care pot decurge alte provocări.

***

Activitățile online, utilizarea noilor tehnologii și a inteligenței artificiale poate avea și efecte opuse celor enunțate explicit, de susținere și întărire a democrației și de realizare a bunei guvernări digitale. Este foarte importantă asigurarea tuturor caracteristicilor bunei guvernări digitale, devenită pe nesimțite guvernare algoritmică prin reglementări clare și ferme naționale și internaționale. Algoritmii pot funcționa și ca „protecție" izolatoare a guvernanților față de guvernații, ceea ce ar avea drept consecințe anularea deziderатului transparenței, al eficienței, al asigurării și garantării drepturilor omului, al incluziunii sociale și al legitimității guvernării digitale. Prezentul studiu indică drept cea mai importantă concluzie aceea că buna guvernare digitală ar trebui să asigure și să nu conteste în niciun fel caracteristicile definitorii ale bunei guvernări: participarea, statul de drept, transparența, receptivitatea, orientarea către consens, eficiența și eficacitatea incluziunii sociale, responsabilitatea, garantarea drepturilor omului și bunele practici. Guvernarea spațiului digital și a algoritmilor ar trebui să prevaleze asupra guvernării cetățenilor de către algoritmi.

BIBLIOGRAFIE

Adams, M., Corien, Prins, "Digitalization through the Lens of Law and Democracy", EE Elgar Online, 2017.

Almada, Marco, „WhatIsthe Digital State" [„Ce este statul digital"], platforma *The Digital Constitutionalist. The Future of Constitutionalism,* https://digi-con.org/what-is-the-digital-state-an-initial-approximation/, accesat iulie-noiembrie 2024.

Ansell, Christopher, *Rethinking Theories of Govenance*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023.

Applebaum, Anne, *Twilight of Democracy: The Failure of Politics and the Parting of Friends*, Londra, Penguin Books, 2021.

Applebaum, Anne, *Twilight of Democracy: The Seductive Lure of Authoritarianism*, New York, Doubleday, 2020.

Bauman, Zygmunt, *Collateral Damage: social inequalities in a global age*, Cambridge, Polity Press, 2011.

Berg, S., Hofmann, J., "Digital Democracy", *Policy Review*, vol. 10, nr. 4, 2021, pp. 2-23.

Bradford, Anu, „Europe's Digital Constitution", *Journal of International Law*, no. 1, 2023.

Brennen, J., Daniel Kreiss, *"*Digitalization", *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*, 2016, pp. 1-11.

Firk, S., Hanelt, A., Oehmichen, J., Wolff, M., „Chief Digital Officers: An Analysis of the Presence of a Centralized Digital Transformation Role", *Journal of Management Studies*, Vol. 58, Nr. 7, 2021, pp. 1800-1831.

Foley, S., Karlsen, J.R., Putniòð, T. J., *"*Sex, Drugs, and Bitcoin: How Much Illegal Activity is Financed through Cryptocurrencies?", *Review of Financial Studies*, Vol. 32, No. 5, 2019, pp. 1798-1853.

Frum, David, *Trumpocalypse: Restoring American Democracy*, New York, Harper Collins Publishers, 2020.

Fukuyama, Francis, *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*, New York, Farrar, Strausand Giroux, 2014.

Hanisch, Marvin, Goldsby, Curtis M., Fabian, Nicolai E., Oehmichen, Jana, *"*Digital governance: A conceptual framework and research agenda", *Journal of Business Research*, Vol. 162, July 2023, pp. 113-777.

Jenkins, Henry, „Transmedia Storytelling and Entertainment: An Annotated Syllabus", capitol în *Entertainment Industries. Entertainment as Cultural System,* McKee, A., Ch. Collis, B. Hamley. (eds.), Routledge, 2012.

Katzenbach, Christian, Ulbricht, Lena, „Algorithmic governance", *Internet Policy Review*, ISSN 2197-6775, Alexander von Humboldt Institute for Internet and Society, Berlin, Vol. 8, Iss. 4, 2019, pp. 1-18.

Kuner, Ch., „Data and extrateritoriality", [în:] A. Parrish & C. Ryngaert (ed.), *Research Handbook on Extraterritoriality in International Law*, Cheltenhamp/Northampton 2023.

Lefort, Claude, "Droits de l'homme et politique", *L'invention démocratique*, Paris, Fayard, 1981

Manolache, Viorella, Şerban, Henrieta, *The European Model of Governance*: *Pastorate* and/or *Good Governance,* în Analele Universităţii „Ovidius" din Constanţa – *Seria Ştiinţe Politice,* Annals of the „Ovidius" University of Constanţa – *Political Science Series,* Volume 1/ 2012, pp. 129-139.

Marga, Andrei, *Guvernanţă şi guvernare (Un viraj al democraţiei?)*, Bucureşti, Editura Compania, 2013.

Mulcahy, Diane, *Gig Economy*: *The Complete Guideto Getting Better Work, Taking More Time Off, and Financing the Life You Want*, AMACOM, American Management Assoication, 2016.

Owen, Taylor, *Disruptive Power. The Crisis of the State in the Digital Age*, Oxford University Press, 2015.

Papacharissi, Z., The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere." *New Media &Society*, vol. 4, nr. 1, 2002, pp. 9-27.

Ritter, Thomas, Pedersen, CarstenLund, „Digitization capability and the digitalization of business models in business-to-business firms: Past, present, and future", *Industrial Marketing Management*, Vol. 86, 2020, pp. 180-190.

Rughiniş, Răzvan, *Societatea digitală: Stăpâni, cetăţeni sau sclavi?*, cuvânt înainte de Constantin Vică, Editura Humanitas, Bucureşti, 2022.

Rustin, Michael, *The Good Society and the Inner World (Psychoanalysis, Politicsand Culture)*, New York, Verso, 1991.

Schneier, Bruce, *Click Here to Kill Everybody: Security and Survival in a Hyper-Connected World*, W. W. Norton & Company, 2018.

Șerban, Henrieta, „O problematizare a bunei guvernări digitale“, *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale*, ERIH PLUS, CEEOL, DOAJ, Ulrich's, Index Copernicus, vol. XXII, nr. 3 (sept-oct), 2025.ISSN online: 2285 – 7540; ISSN print: 1584 – 1723.

Șerban, Henrieta, „Despre statul digital, cetățeni umani şi cetățeni artificiali“, *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale*, vol. XXI, nr. 4 (nov. - dec. 2024), pp. 41–58, București, 2024.

Șerban, Henrieta Anișoara, *Esse est percipi: Governance, transparency and the democratic persona*, „Appraisal“ (revista Forumului britanic pentru personalism), *Newsletter*, nr. 5, oct. 2011, pp. 2-4.

Șerban, Henrieta Anișoara, *Neopragmatism și postliberalism. Un* Weltanschauung *contemporan*, ediție bilingvă, în limba română și în limba engleză, București, Ed. Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I.C: Brătianu“ al Academiei Române, 2021.

Șerban, Henrieta Anișoara, *Liberalism and "Governance",* "Romanian Review of Political Sciencesand International Relations", vol. VIII, nr. 1, 2011, pp. 115-124.

Șerban, Henrieta, "From 'Vibrant Matter' to Ecologist Hopeand Ecologist Correctness: 'The Righteous Consumer' Society", *Romanian Review of Political Sciences and International Relations*, vol. XVII, nr. 2, pp. 12-23.

Șerban, Henrieta, "Three Meanings of Human Rights", *Romanian Review of Political Sciencesand International Relations*, vol. XVI, nr. 2, 2019.

Șerban, Henrieta, „«La revedere» consum și risipă/«Bun venit» societății consumului redus“ ("'GoodBye' Consumerism and Waste/'Welcome' Society of Reduced Consumerism"), *Filosofie și economie*, Vol. 5, *Antropologie și comportament economic:* homoœconomicus *versus* homoreciprocans, Boșca, L. C. (coordonatori), București, Editura ASE, 2019, pp. 238-252.

Șerban, Henrieta, „Democracy and the Virtual Demos", *Dialogue and Universalism*, vol. 32, nr. 3, 2022, pp. 5-24.

Șerban, Henrieta, „What people *should* vs. what people *could* do. A discussion concerning sophia, the android citizen", *Annals – Series in Philosophy, Psychology, Theology*, no. 1-2, 2024.

Șerban, Henrieta, *Good Governance: Art, Craftand Accountability*, "Indian Journal of applied Research", 1 noiembrie 2014 (ISI).

Tudor, S. L., A. M. Popescu, *E-Inclusion Versus Digital Divide – A Challenge for Romanian Educational System with in the Context of Coronavirus Pandemic Growth*, „Journal Plus Education", Vol. XXV, No.1, 2020, pp. 374-381.

Vaidhyanathan, S., *Antisocial Media How Facebook Disconnects Us and Undermines Democracy*, Oxford University Press, 2018.

Walzer, Michael, *The Paradox of Liberation: Secular Revolutions and Religious Counter Revolutions*, New Haven, Yale University Press, 2015.

Zakaria, Fareed, *The Future of Freedom: Il liberal Democracy at Home and Abroad*, New York, Londra, W.W. Norton and Company, 2007.

Site-uri (selectiv)

Barlow, Graham, „This island is getting the world's first AI government, but I've read this story before – and it doesn't end well", https://www.techradar.com/computing/artificial-intelligence/this-island-is-getting-the-worlds-first-ai-government-but-ive-read-this-story-before-and-it-doesnt-end-well, accesat la 30 septembrie 2025.

Czerniawski, Michal, „On digital sovereignty, extraterritoriality and EU digital laws – GDPR case study", The Digital Constitutionalist. The Future of Constitutionalism, https://digi-con.org/on-digital-sovereignty-extraterritoriality-and-eu-digital-laws-gdpr-case-study/.

*** „Case Study E-Estonia: Digital Society & Open Data", disponibil la https://urbact.eu/sites/default/files/2024-07/E-Estonia%20Case%20Study.pdf, accesat la 12 iulie 2025.

*** „Foundational Charter of Sensay Island", https://www.sensayisland.com/foundational-charter-of-sensay-island.pdf, site consultat la 30 septembrie 2025.

http://www.ceeol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=69f4b3e5-1b67-4a5a-8ee6-cfcf7a6d491c&articleId=89f61436-19b7-4372-a073-2ac7588ce489.

https://archive.org/details/GuerillaOpenAccessManifesto, accesat la 14 noiembrie 2024.

https://digital-strategy.ec.europa.eu/ro/factpages/romania-2024-digital-decade-country-report, accesat la 12 iulie 2025.

https://digital-strategy.ec.europa.eu/ro/policies/partnerships, accesat la 25 iulie 2025.

https://gov.ro/ro/stiri/briefing-de-presa-la-finalul-edintei-de-guvern-din-20-iulie-sustinut-de-purtatorul-de-cuvant-al-guvernului-mihai-constantin&page=1, accesat la 26 iulie 2025.

https://ispri.ro/academia-romana-lanseaza-barometrul-de-opinie-publica-editia-de-primavara/.

https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/4168.

https://www.caleaeuropeana.ro/romania-il-prezinta-pe-ion-primul-consilier-guvernamental-cu-inteligenta-artificiala-din-lume-ce-scrie-presa-internationala-despre-proiectul-comunitatii-de-tehnologie-din-romania/, accesat la 25 iulie 2025.

https://www.coe.int/en/web/digital-governance/overview, accesat la 21 iulie 2025.

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/O-9-2022-000028_RO.html.

https://www.nytimes.com/2020/01/18/technology/clearview-privacy-facial-recognition.html, accesat la 16.11.2024.

https://www.politico.eu/article/albania-apppoints-worlds-first-virtual-minister-edi-rama-diella/ accesat la 30 septembrie 2025.

https://www.sensayisland.com/ accesat la 30 septembrie 2025.

Lupițu, Robert *"România îl prezintă pe Ion, primul consilier guvernamental cu inteligență artificială din lume". Ce scrie presa internațională despre proiectul comunității de tehnologie din România*, „Calea europeană", rubrica România digitală, 3 martie 2023.

OECD (2023), *Digital Government Review of Romania: Towards a Digitally Mature Government*, OECD Digital Government Studies, OECD Publishing, Paris, accesat la 25 iulie 2025.

Radu, Anca și Anna Ferrari, „The Age of AI: a make-or-break time for humanrights", The Digital Constitutionalist. The Future of Constitutionalism, https://digi-con.org/the-age-of-ai-a-make-or-break-time-for-human-rights/.

Radu, Dana Anca Egerău, „Digitizare, digitalizare și transformare digitală din perspectivă sociologică, psihologică și educațională“ https://www.businessagency.ro/digitizare-vs-digitalizare/, accesat la 24 iulie 2025.

The Digital Constitutionalist. The Future of Constitutionalism, https://digi-con.org/what-is-the-digital-state-an-initial-approximation/, accesat iulie-noiembrie 2024.

Thoreau, H. D., *„On the Duty of Civil Disobedience“*, https://www.ibiblio.org/ebooks/Thoreau/Civil%20Disobedience.pdf, accesat la 18 noiembrie 2024.

Vasilache, Adrian, Popa, Dan, *Inteligența artificială „ION“ a plecat odată cu Ciucă de la Guvern, dar se lucrează la versiunea 2.0: „Va opera ca un funcționar public virtual“*, HotNews.ro, 19 octombrie 2024.

Zizek, S., “Freedom in the Clouds: What Is Possible and What Is Impossible Today“, 2015, https://www.youtube.com/watch?v=ppyE2idTxJQ&ab_channel=UICInstituteforHumanities.